

SZÖVEGÉRTÉS-SZÖVEGALKOTÁS

9

Tanári útmutató

7

Educatio Kht. kompetenciafejlesztő oktatási program kerettanterv.

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült, a sulinova oktatási programcsomag részeként létrejött tanulói információhordozó. A kiadvány sikeres használatához szükséges a teljes oktatási programcsomag ismerete és használata.

A teljes programcsomag elérhető: www.educatio.hu címen.

FEJLESZTÉSI PROGRAMVEZETŐ

KORÁNYI MARGIT

VEZETŐ FEJLESZTŐK

ARATÓ LÁSZLÓ
KÁLMÁN LÁSZLÓ

SZAKMAI BIZOTTSÁG

BÓKAY ANTAL ELNÖK
BÁNRÉTI ZOLTÁN LEKTOR
CSERHALMI ZSUZSA
GYŐRI JÁNOS
SCHEIN GÁBOR

ALKOTÓSZERKESZTŐ

MURÁNYI YVETT

SZAKMAI LEKTOROK

A SZAKMAI BIZOTTSÁG TAGJAI
PETHŐNÉ NAGY CSILLA

FELELŐS SZERKESZTŐ

NAGY MILÁN

BORÍTÓGRAFIKA
TIPOGRÁFIA

SZŰCS ÉDUA
BÁRD JOHANNA

© **MURÁNYI YVETT**

© **KÁLMÁN LÁSZLÓ, MOLNÁR CECÍLIA**

© **EDUCATIO KHT., 2008**

RAKTÁRI SZÁM:

H-ASZE0907/T

**A NYELVTAN
ALAPFOGALMAI –
A SZERKEZETI
ELEMZÉS
MÓDSZEREI I.**

Tanári útmutató

Fejlesztők

Kálmán László
Molnár Cecília

TARTALOM

5	NÉVJEGY
7	A DISZTRIBÚCIÓS ELEMZÉS ALAPJAI
28	A DISZTRIBÚCIÓS MÓDSZER ALKALMAZÁSA A MAGYARRA ÉS A TANULT IDEGEN NYELVRE
46	PARADIGMÁK, SZÓFAJOK
62	A MONDAT SZERKEZETÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA DISZTRIBÚCIÓS MÓDSZEREKKEL
72	A NYELVTAN RÉSZEI, A NYELVI SZINTEK ÉS ALAPFOGALMAK
86	FEJEZETZÁRÓ FELADATLAPOK

NÉVJEGY

9. évfolyam

Fejlesztők: Kálmán László

Molnár Cecília

A FEJEZET CÉLJA

A fejezet célja néhány nyelvészeti elemzési módszer megismerése és alkalmazása („kipróbálása”). A disztribúciós elemzés alapjait elsajátítva a tanulók kapnak egy módszert arra, hogyan tudják a hangsorokat jelentésszerű egységekre, morfokra bontani. A fejezet másik célja néhány magyar nyelvi jelenség behatóbb vizsgálata – elsősorban az igék és a névszók morfológiájával kapcsolatban. További cél, hogy a hagyományos nyelvleírás olyan alapvető fogalmait, mint amilyen például a szófaj, megismerjék a tanulók, és ezzel egyidejűleg találkozzanak a szófajokba sorolás nehézségeivel. A fejezet célja tehát néhány alapvető nyelvészeti fogalom megismertetése és magyarázata. A fejezet végére kialakul egy kép a nyelvi szintek szerveződéséről és alapvető működési mechanizmusokról.

A FEJEZETBEN LÉVŐ MODULOK CÍME ÉS AJÁNLOTT ÓRASZÁMA

1. A disztribúciós elemzés alapjai (4 óra)
2. A disztribúciós módszer alkalmazása a magyarra és a tanult idegen nyelvre (5 óra)
3. Paradigmák, szófajok (3 óra)
4. A mondat közvetlen összetevős szerkezete (3 óra)
5. A nyelvtan részei, a nyelvi szintek és alapfogalmak (3 óra)

AJÁNLOTT KOROSZTÁLY FEJEZETKAPCSOLÓDÁSI PONTOK

14–15 évesek (9. évfolyam)

Tantervi

5. évfolyam 3. fejezet: A névszói kifejezések
6. évfolyam 1. fejezet: Az ige alakjai
11. évfolyam: A szerkezeti elemzés módszerei II.

Kereszttantervi

Matematika

Kompetenciaterületen
(Ajánlott megelőző és
követő fejezet)

6. fejezet: Anekdotikus epikai hagyományunk
8. fejezet: A csavargó alakja a művészetben

NAT (2003)

Verbális és nem verbális (hangzó és képi) információk célszerű gyűjtésének, rendszerezésének és felhasználásának gyakorlása. A nyelv többszempontú megközelítése (a nyelv mint jelrendszer, nyelv és gondolkodás, nyelv és cselekvés, nyelv és kreativitás). A nyelvtani ismeretek önálló alkalmazása a nyelvi-nyelvhasználati jelenségek megközelítésében. A magyar nyelv típusához kötődő alapvető ismeretek. Az anyanyelvhez és az idegen nyelvhez kötődő sajátosságok összevetése az általános nyelvészeti ismeretek felhasználásával

KÖVETELMÉNYEK	A „szónégyzet” használata. Váltakozás, kiegészítő megoszlás, szabad váltakozás. A morf, az allomorf, a morféma fogalma. A magyar névszók és igék alakjai, az „igenevek” problémája. A szófaj problémája. A mondat összetevőinek megtalálására szolgáló alapvető módszerek. Az összetevő fogalma. Felcserélhetőség és helyettesíthetőség a különböző nyelvi szinteken				
ÉRTÉKELÉS	<table border="0"> <tr> <td data-bbox="544 459 829 772">Folyamati</td> <td data-bbox="829 459 1388 772">általánosítási és kombinatorikus képességek szintfelmérése (1. modul); nyelvi tudatosság, rendszerlátási képesség szintfelmérése (2. modul); érvelési képesség, korábbi nyelvi anyag ismeretének szintfelmérése (3. modul); együttműködési képesség, rendszerlátás szintfelmérése (4. modul); nyelvi tudatosság, korábbi nyelvi anyag szintfelmérése (5. modul)</td> </tr> <tr> <td data-bbox="544 772 829 896">Kimeneti</td> <td data-bbox="829 772 1388 896">kombinatorikus képesség, rendszerlátás (1. feladatlap); nyelvi tudatosság, a nyelvtan szerkezetének értelmezése (2. feladatlap)</td> </tr> </table>	Folyamati	általánosítási és kombinatorikus képességek szintfelmérése (1. modul); nyelvi tudatosság, rendszerlátási képesség szintfelmérése (2. modul); érvelési képesség, korábbi nyelvi anyag ismeretének szintfelmérése (3. modul); együttműködési képesség, rendszerlátás szintfelmérése (4. modul); nyelvi tudatosság, korábbi nyelvi anyag szintfelmérése (5. modul)	Kimeneti	kombinatorikus képesség, rendszerlátás (1. feladatlap); nyelvi tudatosság, a nyelvtan szerkezetének értelmezése (2. feladatlap)
Folyamati	általánosítási és kombinatorikus képességek szintfelmérése (1. modul); nyelvi tudatosság, rendszerlátási képesség szintfelmérése (2. modul); érvelési képesség, korábbi nyelvi anyag ismeretének szintfelmérése (3. modul); együttműködési képesség, rendszerlátás szintfelmérése (4. modul); nyelvi tudatosság, korábbi nyelvi anyag szintfelmérése (5. modul)				
Kimeneti	kombinatorikus képesség, rendszerlátás (1. feladatlap); nyelvi tudatosság, a nyelvtan szerkezetének értelmezése (2. feladatlap)				
MÓDSZERTANI AJÁNLÁS	A fejezet a sok felfedező, kísérletező és rendszerező tevékenység miatt az együttműködő munkának kedvez (ezek a tevékenységek ugyanis sokkal hatékonyabban végezhetőek így, mint akár frontális, akár egyéni munkaformákban). A tanulók egymás érvelését, magyarázatait, felismeréseit sokkal könnyebben értik meg, mint a tanárét, ezért próbáljuk a csoportokon belüli és az egész tanulócsoport előtti kommunikációt erősíteni.				
TÁMOGATÓ RENDSZER, SZAKIRODALOM	<p>Kenesei I. (szerk.): A nyelv és a nyelvek (http://www.nytud.hu/nyelv_es_nyelvek)</p> <p>Kálmán László–Trón Viktor: Bevezetés a nyelvtudományba (Tinta Könyvkiadó, Bp., 2005) megfelelő fejezetei</p>				

1. A DISZTRIBÚCIÓS ELEMZÉS ALAPJAI

4 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

„Szónégyzet” halandzsaszavakkal

T/1.

5. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A cél egy mechanikusan elvégezhető eljárás bemutatása.
- Halandzsaszavakat használunk, hogy a dolog mechanikus volta világossá váljon. A tanár kiosztja vagy kiosztatja a kártyacsomagokat, és közben elmagyarázza a teendőt:
- Mindenkinek négy-négy kártyát kell kiválasztania a csomagból úgy, hogy a rajtuk levő szavak közül kettőnek-kettőnek az eleje, kettőnek-kettőnek pedig a vége legyen ugyanaz, majd helyezték el a négy kártyát négyzetalakzatban.
- Használjuk az E1., E2., E3. szókétya-csomagokat a három célcsoportban (az E1. a legnehezebb, az E3. a legkönnyebb).

Eszközök: szókétyák sokszorosítva

E1. Szókétyák: faltos, falkim, juptos, jupkim, falabur, falakim, jupatos, fankim, fapatos, japkim, julkim, juakim, fautos

E2. Szókétyák: faltos, falkim, juptos, jupkim, falabur, falakim, jupatos, fankim, fapatos, japkim, julkim

E3. Szókétyák: faltos, falkim, juptos, jupkim, falabur, falakim, jupatos

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus és megfigyelőképesség

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: három célcsoport logikai képességek szerint

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

Az órákon már sokszor volt szó arról, hogy a szavak részekre bonthatók (pl. igekötő, szótő, toldalékok). Ebben a fejezetben azzal fogunk foglalkozni, hogy mi is a részekre bontás alapja, hogyan igazolhatjuk, hogy egy bizonyos szó így vagy úgy épül fel elemekből, és hogy milyenek ezek az elemek. Azokkal a módszerekkel fogtok ismerkedni, amelyeket a nyelvészek is használnak, amikor a nyelvek nyelvtanával foglalkoznak. Hamarosan ezeket a módszereket a mondat részeinek a megállapítására is megpróbáljuk majd alkalmazni.

A feladatok elvégzése során megismerkedhettek a szavak, majd a mondatok és a szövegek felépítésének sajátosságaival. Ez azért fontos, mert a helyesírásban, az irodalmi művek és más szövegek elemzésében, továbbá az idegen nyelvek tanulásában mindazok a fogalmak fontos szerepet játszanak, amelyek itt előfordulnak. Egy részüket korábban már megismertétek, most az összefüggésüket és a rendszerüket fogjátok áttekinteni.

Először a szavak felépítésével fogunk foglalkozni, azokkal az „építőelemekkel”, amelyekből szavakat alkotunk. Megismerjük azt a módszert, amelynek segítségével kísérletezhetünk a szavak elemekre bontásával.

1. Először értelmetlen szavakkal fogunk kísérletezni. A kapott kártyákból válassz ki négy kártyát úgy, hogy 2-2-nek az eleje legyen ugyanaz, 2-2-nek pedig a vége!

Alkoss belőlük négyzeteket a táblázat alapján, és írd is be a táblázatba megoldásodat!

	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	A + B	A + C
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	D + B	D + C

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

Példa:

fal-tos	fal-kim
jup-tos	jup-kim

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

Szónégyzet értelmes szavakkal

T/2.

6. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A cél a megismert eljárás kipróbálása a magyar nyelven.
- A tanulók most dolgozzanak párban. Minden párnak szónégyzetet kell alkotnia négy különböző magyar szóból, de csoportonként különböző számút és nehézségűt. Segítségként használják az előző feladat táblázatát!
- Az A) csoport feladata a legnehezebb, a C) csoporté a legkönnyebb.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus és megfigyelőképesség

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: három csoport logikai képességek szerint

Munkaformák: páros

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

2. Szónégyzetek értelmes szavakkal

Dolgozzatok párban a tanárotok által kijelölt csoport feladatán! Segítségképpen használjátok az előző feladat mintatáblázatát!

- A) Alkossatok magyar szavakból négyzeteket úgy, hogy minden sorban ugyanolyan kezdetű és minden oszlopban ugyanolyan végű szavak legyenek! Az első négyzetben legyenek igekötős igék, a másodikban összetett szavak, a harmadikban képzett szavak! Ha tudtok, tőszavakból is csináljatok egy négyzetet!

- a) Igekötős igével

- b) Összetett szóval

c) Képzett szóval

d) Tőszóval

B) Alkossatok magyar szavakból négyzeteket úgy, hogy minden sorban ugyanolyan kezdetű és minden oszlopban ugyanolyan végű szavak legyenek! Használjatok igekötős igéket az első négyzetben és összetett szavakat a másodikban! Ha tudtok, alkossatok egy négyzetet tőszavakból is!

a) Igekötős igével

b) Összetett szóval

c) Tőszóval

C) Alkossatok magyar szavakból négyzetet úgy, hogy minden sorban ugyanolyan kezdetű és minden oszlopban ugyanolyan végű szavak legyenek! Használhattok igekötős igéket, összetett szavakat vagy képzett szavakat is!

Igekötős igével, összetett szóval vagy képzett szóval

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

(Csak példamegoldások!)

a) Igekötős igével

meg-néz	meg-áll
át-néz	át-áll

b) Összetett szóval

vese-működés	vese-műtét
szív-működés	szív-műtét

c) Képzett szóval

kér-elem	kér-vény
köt-elem	köt-vény

d) Tószóval

pat-kány	pat-a
sár-kány	Sár-a

3. lépés: 3. feladat

Szónégyzetek bővítése

T/3.

8. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- A cél annak felismertetése, hogy a táblázatok könnyedén bővíthetők, ha „értelmesek” a határok a szavak „eleje” és „vége” között, vagyis morfok határán választjuk ketté a szavakat, viszont nemigen bővíthetők, ha véletlenül nem morfok határán vágtuk ketté őket.
- Rajzoljuk fel a táblára valamelyik összetett szavas, illetve igekötős szónégyzetet a tanulók által készíttetek közül, és kérdezzük meg az osztályt, hogyan lehetne újabb sorokat, oszlopokat hozzátenni!
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a kapott morfoknak a funkciójuk is megegyezik soronként és oszloponként.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus és megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

3. Szónégyzetek bővítése

Találjatok újabb sorokat, illetve oszlopokat a megalkotott szónégyzetekhez az alábbi táblázat alapján, az eddigi szabályokat betartva!

Mikor bővíthető könnyen a táblázat, és mikor nem?

	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	A + B	A + C	A + E
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	D + B	D + C	D + E
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	F + B	F + C	F + E

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

Az előző lépés megoldásait bővítve.

Bővítési lehetőség igekötős igével: szét-néz, szét-áll; meg-üt – át-üt – szét-üt

Bővítési lehetőség összetett szóval: vese-átültetés, szív-átültetés, máj-működés – máj-műtét – máj-átültetés

Bővítési lehetőség képzett szóval: kér-és, köt-és; rejt-elem – rejt-vény – rejt-és, függ-elem – függ-vény – függ-és

4. lépés: 4. feladat

Kísérlet tőszavas szónégyzet bővítésére

T/4.

8. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók és megoldások

- A cél annak felismertetése, hogy a tőszavakból álló négyzeteket nagyon nehéz bővíteni (hiszen már előállítani is nehéz), legfeljebb véletlenül találhatunk egy-egy új oszlopot vagy sort, de mind a kettőt szinte soha.
- Ugyanúgy járjunk el, mint a könnyen bővíthető négyzetnél: írjunk fel a táblára olyan négyzeteket, amelyeket tőszavakból a tanulók alkottak!
- Ha az előzőekben nem született megoldás tőszavakból álló négyzetre, írjunk fel a táblára egyet, pl.:

ta-pír	ta-raj
pa-pír	pa-raj

Ehhez új oszlopként meg lehet találni pl.: tart – part vagy tallér – pallér

- Továbbá bővítési lehetőség a T/2/d-hez: pár-kány, pár-a

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus és megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

4. Tőszavas szónégyzet bővítése

Próbáljatok meg ahhoz a tőszavas szónégyzethez új sorokat vagy oszlopokat találni, amit a táblán láttok!

	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:	UGYANÚGY VÉGZŐDNEK:
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	A + B	A + C	A + E
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	D + B	D + C	D + E
UGYANÚGY KEZDŐDNEK:	F + B	F + C	F + E

5. lépés: 5. feladat

Pár kérdés a tapasztalatról

T/5.

8. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- Néhány egyszerű kérdéssel ellenőrizzük, sikerült-e megfigyelni, mi az oka annak, hogy a különböző négyzeteket különbözőképpen nehéz megalkotni és bővíteni!
- Ha nem végeznek a tanulók az órán a feladattal, fejezzék be otthon!

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: páros

Módszerek, eljárások: reflektáló kérdések megválaszolása

5. Válaszolatok a kérdésekre!

- Melyik négyzetet volt a legkönnyebb kitalálni vagy bővíteni, és melyiket a legnehezebb?
- Mit tudtok mondani azoknak az összetett szavaknak az „elejéről” és „végéről”, amelyekből szónégyzetet alkottatok?
- A tőszavakból alkotott szónégyzetekben tudtok-e hasonlót mondani a szavak „elejéről” és „végéről”?
- Vajon miért volt olyan nehéz tőszavakból szónégyzetet alkotni?

MEGOLDÁSOK

- a) A legkönnyebb az igekötős, a legnehezebb a tőszavas. Azt bővíteni szinte képtelenség.
- b) Önállóan is szót alkotnak.
- c) Nem.
- d) Mert tőszavak, vagyis nem bonthatók önálló funkciójú részekre.

6. lépés: 6. feladat

Tanulságok megbeszélése

T/6.

9. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- Az előző óra végi kérdések megbeszélése: ki mit válaszolt, miért?
- Ismertessük, hogy az „értelmes részeket”, amelyekre a szavakat bontani tudtuk, amikor könnyű volt szónégyszetet alkotni belőlük, MORFOKnak nevezzük.
- Ezek a szóalakok legkisebb, önálló funkcióval rendelkező építőkövei. Azért tudtuk ezeket sorokba és oszlopokba rendezni, mert a kezdő morfoknak a sorokban és a záró morfoknak az oszlopokban végig azonos a funkciójuk.

Kiemelt készségek, képességek: felfedezett fogalom elnevezésének megtanulása

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

6. Beszéljétek meg az előző kérdésekre adott válaszokat!

A MORF a szóalakoknak az a legkisebb építőköve, amelynek önálló funkciója van (pl.: igekötő, szótő, toldalék).

7. lépés: 7. feladat

Szónégyzet többmorfos szavakkal

T/7.

9. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A cél annak a felfedeztetése, hogy ha több morfból áll egy szó, akkor több helyen is „el lehet vágni”, tehát több szónégyzetet is viszonylag könnyű alkotni vele. A feladat ilyen négyzetek alkotása.
- Az A) csoport feladata a legnehezebb, a C) csoporté a legkönnyebb.

Kiemelt készségek, képességek: megfigyelő- és kombinatorikus képesség

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: három csoport logikai képességek szerint

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

7. Töltsd ki különbözőképpen a két szónégyzetet!

A)

írtunk	

írtunk	

B)

megnézi	

megnézi	

C)

megnézhet	

megnézhet	

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

(Csak példamegoldások!)

A)

írtunk	írtam
láttunk	láttam

írtunk	írok
húztunk	húzok

B)

megnézi	meghúzza
átnézi	áthúzza

megnézi	megnézem
kéri	kérem

C)

megnézhet	megüt
átnézhet	átüt

megnézhet	megnézem
kérhet	kérem

8. lépés: 8. feladat

Tanulság levonása

T/8.

10. oldal

2 PERC

Tanári instrukciók és megoldás

• Kérdezzünk rá arra, hogy miért lehetett viszonylag könnyen két szónégyzetet alkotni a megadott szavakkal! A válasz: mert kettőnél több morfból állnak, és itt is azonos funkciójúak voltak az egyes sorokban a szókezdetek és az oszlopokban a szóvégek.

• Kérdezzünk rá arra is, hogy mi az egyes morfok funkciója (igekötő, igető, múlt idő toldaléka, személyt jelölő toldalék, egyéb toldalék)! Jegyzeteljék le a választ!

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

8. Miért lehetett többféle négyzetet alkotni? Mi a felfedezett szóelemek, alkotórészek funkciója, szerepe?

9. lépés: 9. feladat

Szótéglalap szóalakokkal

T/9.

10. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

• Ezzel a feladattal rávilágítunk a zéró morfok létezésére, és előkészítjük a paradigma fogalmát. A feladat igék, illetve névszók párhuzamos alakjainak elhelyezése egy szótéglalapban.

• Értelemszerűen több csoport is végzi ugyanazt a feladatot. Írjuk fel a táblára a megoldásokat!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus készség, megfigyelőképesség, absztrakciós készség

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: 3-4 fős heterogén csoportok

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

9. Szótéglalap azonos kezdetű szóalakokkal

- A) Alkossatok szótéglapot, amelynek két sorában egy-egy ige jelen idejű, határozatlan tárgyú alakjai vannak (pl.: *ír-ok, ír-sz* stb.)! Az első sorban megadtuk az első ige első alakját, a második sort ti töltsétek ki ennek mintájára!

írok					

- B) Alkossatok szótéglapot, amelynek két sorában egy-egy névszó különböző toldalékos alakjai vannak (pl.: *kert-ben, kert-nél* stb.)! Az első sorban megadtuk az első névszó első alakját, a második sort ti töltsétek ki ennek mintájára!

kertben					

- C) Alkossatok szótéglapot, amelynek két sorában egy-egy ige különböző egyes szám 3. személyű, határozatlan tárgyú alakjai vannak (pl.: *kap, kap-ott* stb.)! Az első sorban megadtuk az első ige első alakját, a második sort ti töltsétek ki ennek mintájára!

kap					

MEGOLDÁSOK

A)

írok	írsz	ír	írunk	írtok	írnak
kapok	kapsz	kap	kapunk	kaptok	kapnak

B)

kertben	kerthez	kertből	kertet	kertnél	kertnek
képben	képhez	képből	képet	képnél	képnek

C)

kap	kapott	kapjon	kapna
rak	rakott	rakjon	rakna

10. lépés: 10. feladat

Zéró morf fogalmának közös megbeszélése

T/10.

11. oldal

3 PERC

Tanári instrukciók

- Kérdezzünk rá, hogy van-e a kapott szótéglalapokban olyan elem, amely eltér az eddig látottaktól; ha nem megy, nézzük végig az egyes oszlopokban, hogy mi játssza a „szó eleje” és a „szó vége” szerepet (a jelen idejű harmadik személyű kijelentő alakokban a „szó vége” a zéró morf)!
- Vezessük be a zéró morf elnevezést arra az esetre, amikor egy bizonyos funkciót egy morf hiánya fejez ki.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

10. Vizsgáljátok meg, milyen elemek játsszák a megalkotott téglalapokban a „szó eleje” és a „szó vége” szerepét!

ZÉRÓ MORFNAK nevezzük a hiányzó morfot akkor, amikor éppen az jelöl egy funkciót, hogy egy morf nincsen jelen. Például: *írok, írsz, ír* – a harmadik személyű alakot az jelöli, hogy nincs toldalék; *ír-ok – ír-sz stb., ír-t-am – ír-t-ál stb., ír-n-ék – ír-n-ál stb.* – a kijelentő módot az jelöli, hogy nincs időt-módot jelölő toldalék.

11. lépés: 11. feladat

Szókirakós játék

T/11.

11. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A játék célja: azzal való kísérletezés, hogyan épülhetnek fel morfokból szavak.
- Az osztályt két vegyes csoportra osztjuk, és minden tanuló kap egy papírra felírt morfot (akár a fejére is köthető, mint a számháborúban a számokat szokás). Mindkét csoportnak az a feladata, hogy minél több, legalább két morfokból álló szóalakot alkosson a kapott morfjaiból, s a megalkotott szavakat írja fel a táblára. (Megoldásként minden nyelvtanilag helyes sorozatot fogadjunk el,

akkor is, ha „nem létező” vagy „értelmetlen” szó!) Pontszámítás: 2 morfos szó: 4 pont; 3 morfos szó: 9 pont (és így tovább, négyzetesen).

- A játékot másképpen is játszhatjuk: mindenki kap egy morfkártyát, amit felköt a fejére (mint az előző változatnál), de ebben az esetben nincsenek csoportok, mindenki egyénileg kap pontokat. A feladat az, hogy minél többen álljanak sorba úgy, hogy a fejükre kötött morfok nyelvtanilag helyes sorozatot alkossanak.

- A pontszámítás ugyanúgy történhet, mint az előző változatnál, de mindenki külön-külön megkapja a pontokat. (Ebben az esetben a tanár írja fel a szavakat a táblára.)

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: két vegyes csoport

Munkaformák: csoportos vagy egyéni

Módszerek, eljárások: játék

Eszközök

Morfkártyák a két csoportnak.

1. csoport: meg, be, le, rak, tanít, szól, unk, t, ás, hat, lány, gáz, por, os, ít, ok, nak, talan

2. csoport: meg, ki, fel, tesz, segít, beszél, ünk, t, és, het, fény, pénz, vér, es, ít, ek, nek, telen

11. Játsszatok szókirakós játékot tanárook instrukciói alapján!

12. lépés: 12. feladat

Morfokra bontási feladatok

T/12.

11. oldal

30 PERC

Tanári instrukciók

- A gyakorlófeladatokat csoportban oldják meg a tanulók; az egyes csoportokkal a tanár menet közben vitathatja meg a felmerülő problémákat.

- A csoportok ugyanazokat a feladatokat végzik, az első két feladat mindenkinek szól, ezután az egyes csoportok addig haladnak, ameddig a megadott idő alatt el tudnak jutni. Az utolsó 8-10 percben ellenőrizzük a megoldásokat!

- FIGYELEM! A c) feladatot csak olyan beszélőkkel érdemes elvégeztetni, akik nem különböztetik meg a nyílt és a zárt e magánhangzót, mert azokban a nyelvváltozatokban, ahol a kettő különbözőképpen hangzik, nem esnek egybe az alakok: az elsőben *fejtek*; a másodikban *fějtek*; a harmadikban *fejték* van; a negyedik az első három bármelyike lehet, tehát ebben a nyelvváltozatban három lehetséges kiejtése van a szóalaknak.

Kiemelt készségek, képességek: megfigyelőképesség, kombinatorikus képesség,

nyelvi tudatosság

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: 2-3 fős heterogén csoportok

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

12. Válaszoljátok meg a kérdéseket, oldjátok meg a morfokra bontási feladatokat!

- a) Morf-e az a a következő morfsorokban: *ahol, aki, ami, ahogy, amikor* stb.? Hogyan bizonyíthatjátok a választ?
- b) Vannak-e a magyarban a felsorolt hangalakokkal rendelkező morfok? Mivel tudjátok választotokat igazolni?

csor, rez, csör, dör

- c) Bontsátok fel morfokra az aláhúzott szavakat az alábbi mondatokban! Jelöljétek meg az egyes morfok funkcióját!

- (1) Mostanában én sok rejtvényt fejtek meg.
- (2) Péterék három tehenet fejtek meg.
- (3) Ti hány kecskét fejtek meg?
- (4) Most már ők is itt maradnak, amíg néhányat meg nem fejtek.

- d) Az alábbi szavak többféleképpen bonthatók morfokra. Úgy adjátok meg a felbontási lehetőségeket, hogy minden felbontást egy hasonló, de egyértelműen felbontható szóval illusztráljátok! Például: *párt*: (1) *pár-t* mint *pénz-t*; (2) *párt-Ø* mint *páncél-Ø*.

eszem:

várnak:

halászom:

tudat:

- e) A következő morfsorok grúz nyelvű mondatok (de a szavakat egybeírtuk). Bontsátok fel őket morfokra!

1. *magidazenacriszperikokadgasz*
2. *szkamzenacriszperitagvidgasz*
3. *magidasinacriszperitagvizisz*
4. *szahlsikvelaperikokacsasz*
5. *szahlzekaviszperiarcivizisz*

MEGOLDÁSOK

a) Igen, mert a *hol, mi, hogy, mikor* előfordulnak önmagukban és az *akár-* előtaggal is.

b) Igen, mert léteznek például ezek az alakok: *csordul – rezdül – csördül – dördül, csorog – rezeg – csörög – dörög, csorran – rezzen – csörren – dörren.*

c)

1.: fejt (ige) + ek (jelen, E. 1. htl.) vagy fejt (ige) + e (kötőhangzó) + k (jelen, E. 1. htl.)

2.: fej (ige) + t (múlt) + ek (T. 3. htl.) (vagy kötőhangzót feltételezve...)

3.: fej (ige) + tek (jelen, T. 2. htl.)

4.: mint az 1., a 2. vagy a 3.

d) például:

– eszem: (1) étkez-em; (2) agy-am

– várnak: (1) erőd-nek; (2) szobroz-nak

– halászom: (1) sófőr-öm; (2) esz-em

– tudat: (1) értelem- Ø; (2) kér-et

e)

1. m a g i d a - z e - n a c r i s z - p e r i - k o k a - d g a s z

2. s z k a m - z e - n a c r i s z - p e r i - t a g v i - d g a s z

3. m a g i d a - s i - n a c r i s z - p e r i - t a g v i - z i s z

4. s z a h l - s i (-) k v e l a - p e r i - k o k a (-) c s a n s z

5. s z a h l - z e (-) k a v i s z - p e r i - a r c i v i (-) z i s z

A „(-)” azt jelenti, hogy nem tudjuk teljes szónégyzettel igazolni a határt: pl. a „koka (-) csansz”-ból a „koka-” előfordul máshol is, de a „-csansz” nem.

13. lépés: 13. feladat

„Nyelvtanfejtési” gyakorlat

T/13.

12. oldal

20 PERC

Tanári instrukciók

- Ez olyan típusfeladat, amelyben a morfokra bontást és a funkciófelismerést egyszerre lehet gyakorolni.
- A megoldást beszéljük meg közösen: milyen szavak kerültek a szótárba, mi az eszköze a svédben a határozott–határozatlan megkülönböztetésnek, stb.

Kiemelt készségek, képességek: problémamegoldó, megfigyelő- és kombinatorikus képesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: csoportos (az előző csoportok maradhatnak)

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás, megbeszélés

13. Nyelvtanfejtés

- a) Az alábbiakban svéd mondatokat adunk meg (a szavakat egybeírtuk) magyar fordításaikkal. Bontsátok fel morfokra a svéd mondatokat!

(1) detfinnsenelefantistaden	(Ott) van egy elefánt a városban.
(2) kattensitteribilen	A macska ül a kocsiban.
(3) enkattsitterienstad	Egy macska ül egy városban.
(4) elefantenståribilen	Az elefánt áll a kocsiban.
(5) detsitterenelefantienstad	(Ott) ül egy elefánt egy városban.
(6) ienstadfinnsditenkatt	Egy városban (ott) van egy macska.
(7) istadensitterenelefant	A városban ül egy elefánt.
(8) elefantenfinnsibilen	Az elefánt a kocsiban van.

- b) Készítsétek el a szöveghez tartozó svéd–magyar (vagy magyar–svéd) szótárt!

- c) Fordítsátok le a következő magyar mondatokat svédre!

- (1) Egy macska áll a kocsiban.
- (2) Ott van az elefánt egy kocsiban.

MEGOLDÁSOK

a) A megtalált svéd morfémák:

1. det – finns – en – elefant – i – stad – en
2. katt – en – sitter – i – bil – en
3. en – katt – sitter – i – en – stad
4. elefant – en – ståt – i – bil – en
5. det – sitter – en – elefant – i – en – stad
6. i – en – stad – finns – det – en – katt
7. i – stad – en – sitter – en – elefant
8. elefant – en – finns – i – bil – en

b) Svéd–magyar szótár:

det – ott; finns – van; en – egy (névelőként), a/az (szóvégi toldalékként); elefant – elefánt; i – -ban/ben; stad – város; katt – macska; sitter – ül; bil – kocsi; ståt – áll

c) A mondatok fordításai:

1. Egy macska áll a kocsiban. = En katt ståt i bilen.
2. Ott van az elefánt egy kocsiban. = Det finns elefanten i en bil.

14. lépés: 14. feladat

Szónégyzetek

T/14.

13. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja annak a felfedeztetése, hogy a „szónégyzetek” módszerével a magyarban az ún. „kötőhang” önálló morfémák minősül.
- A három feladatot osszuk el a csoportok közt, ezek nem nehézségükben különböznek, hanem a kötőhang három különböző fajtáját illusztrálják. Beszéljük meg a feladat tanulságát!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, alkalmazás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: csoportos (az előző csoportok)

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

14. Oldjátok meg a következő feladatok közül a számotokra kijelöltet!

A) Hányféle szónégyzetet tudtok alkotni a *botok* szóval? Rajzoljátok fel őket!

B) Hányféle szónégyzetet tudtok alkotni a *házak* szóval? Rajzoljátok fel őket!

||| C) Hányféle szónégyzetet tudtok alkotni a *körök* szóval? Rajzoljátok fel őket!

MEGOLDÁSOK

A) Kettőt, pl.: *bot-ok – bot-nak – sor-ok – sor-nak* és *boto-k – boto-m – zokni-k – zokni-m*

B) Kettőt, pl.: *ház-ak – ház-ban – vár-ak – vár-ban* és *háza-k – háza-m – zokni-k – zokni-m*

C) Kettőt, pl.: *kör-ök – kör-nél – bőr-ök – bőr-nél* és *körö-k – körö-d – zokni-k – zokni-d*

15. lépés: 15. feladat

Vita a kötőhangzóról

T/15.

14. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- Az osztály három csoportra oszlik: az első csoport azt képviseli, hogy a kötőhangzó önálló morf, a második azt, hogy a tő része, a harmadik azt, hogy a toldalék része.
- Rövid (5 perc) gondolkodás után a csoportok állítsák szembe egymással az érveiket. (A háttéranyagból kiderül, hogy erre a kérdésre nincs egyértelmű, jó válasz.)
- Vita helyett választhatjuk azt is, hogy egyszerűen megbeszéljük a pro és kontra érveket.

Kiemelt készségek, képességek: érvelés

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: vita

15. Vitakozzatok arról, hogy a „kötőhangzó” önálló morf-e, és ha igen, miért!

A magyarban az ún. kötőhangzó a szónégyzetes próbák alapján önálló morfnek minősül, de nincs önálló jelentésbeli funkciója. Ezért vitatható, hogy valóban önálló morfnek tekinthetjük-e, illetve ha nem, akkor az előtte álló morfhoz vagy az utána állóhoz csapjuk-e.

REFLEKTÁLÁS

16. lépés: 16. feladat

Kilépőkártya

T/16.

14. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók: Töltessük ki az órán a kilépőkártyát, és beszéljük is meg! Ha valami nem világos a gyerekek számára, ismételjük át!

Kiemelt készségek, képességek: reflexió, új ismeretek alkalmazása

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kilépőkártya

16. Töltsd ki a kilépőkártyát!

1. Milyen kérdések fogalmazódtak meg benned az előző órákon, amelyekre nem kaptál választ?
2. Melyik feladatot tartottad a legérdekesebbnek?
3. Mit hagytál volna ki szívesen ezekből az órákból?
4. Meg tudod-e fogalmazni, hogy mire használhatók a szónégyzetek és mondatnégyzetek?
5. Fogalmazd meg, hogy mit jelent a *morf* szó!
6. Fogalmazd meg azt a problémát, amely az utolsó feladattal kapcsolatban előkerült!
7. Minek a megértése okozott esetleg nehézséget?

2.A DISZTRIBÚCIÓS MÓDSZER ALKALMAZÁSA A MAGYARRA ÉS A TANULT IDEGEN NYELVRE

5 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Igealaklánc

T/1.

16. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- Írjunk fel a táblára egy igealakot az alakjára utaló rövidítéssel együtt (pl.: „múlt, E/3., htl.”), és kérjünk meg egy tanulót, hogy ugyanannak az igének mondja egy olyan alakját, amely csak egyetlen szempontból különbözik tőle (idő-mód, személy, szám, tárgy határozottsága).
- Azt is írjuk fel, majd a következő tanulót kérjük meg a folytatásra, és így tovább! Nem szabad olyan alakot mondani, amely már fenn van a táblán!
- Ha olyan igealakhoz ér valaki, amelynek már minden „szomszédja” fenn van a táblán (de még nincs meg mind a 48 alak), akkor írjunk fel egy új alakot!

Kiemelt készségek, képességek: anyanyelvi tudatosság

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális munka

Módszerek, eljárások: játék

A következőkben alkalmazni fogjuk a megismert módszert, mellyel a szavakat elemekre bontottuk, a magyar szóalakok néhány fajtájára, és kipróbálhatjátok ugyanezt a tanult idegen nyelv szavain, sőt, ismeretlen nyelvek szavain is. Ez azért fontos, hogy most már rendszerszerűen ismerkedjete meg a magyar igealakokkal és névszóalakokkal, megfigyeljétek felépítésük sajátosságait. Ennek jó hasznát veszitek majd, ha idegennyelv-tanuláskor hasonló jelenségekkel találkoztok. Először a magyar igék alakjaival foglalkozunk, aztán a főnevek alakjaival.

1. Játsszatok „igealakláncot”! Olyan igealakot kell találnotok, amely a társatok által mondott igealaktól csak egyvalamiben különbözik (pl. az alanyi rész száma, idő stb.).

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

Igealakposzter

T/2. 16. oldal
20 PERC

Tanári instrukciók

- A tanulók később használandó táblázatokat készítenek. Alkossanak négy csoportot, és mind-egyik csoport készítsen táblázatot magyar igealakokból: az egyik az *akar*, a másik a *rak*, a harmadik a *tanít*, a negyedik az *alszik* ige összes alakját helyezze el egy táblázatban.
- A csoportok egyezzenek meg egy sémában, amely szerint az igealakokat elrendezik, és mind a négy csoport ugyanezt a sémát használja. Például javasolhatjuk, hogy az azonos személyű-számú alakok kerüljenek egy oszlopba, a sorokba pedig az idő-módok kerüljenek (egy meghatározott sorrendben), azokon belül pedig a határozatlan és határozott tárgyúak külön sorban (valamilyen sorrendben). Vagy ha az oszlopok az idő-módok, akkor a sorok lehetnek a személy-számok, a határozatlan és határozott tárgyúakat pedig akár az oszlopok, akár a sorok kettéosztásával helyezhetjük el.
- Kérjük meg a csoportokat, hogy minden mezőben hagyjanak helyet legalább még egy igealaknak (egy későbbi feladathoz)!

Kiemelt készségek, képességek: anyanyelvi tudatosság

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: 4 heterogén csoport

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: poszterkészítés

Eszközök: a poszterkészítés eszközei

2. Készítsetek posztert!

Az alábbi igék összes alakját foglaljátok táblázatba valamilyen megbeszélte séma alapján:

- A) akar
- B) rak
- C) tanít
- D) alszik

Hagyjatok helyet minden mezőben legalább még egy igealaknak!

MEGOLDÁSOK

A világosabb mezők a következő feladat megoldásához tartoznak.

A)

akarok	akarom	akartam	akartam	akarnék	akarnám	akarjak	akarjam
akarsz	akarod	akartál	akartad	akarnál	akarnád	akarj(ál)	akar(ja)d
akar	akarja	akart	akarta	akarna	akarná	akarjon	akarja
akarunk	akarjuk	akartunk	akartuk	akarnánk	akarnánk	akarjunk	akarjuk
akartok	akarjátok	akartatok	akartátok	akarnátok	akarnátok	akarjatok	akarjátok
akarnak	akarják	akartak	akarták	akarnának	akarnák	akarjanak	akarják

B)

rakok	rakom	raktam	raktam	raknék	raknám	rajak	rajam
raksz	rakod	raktál	raktad	raknál	raknád	raj(ál)	raj(ja)d
rak	rajja	rakott	rakta	rakna	rakná	rajjon	rajja
rakunk	rajjuk	raktunk	raktuk	raknánk	raknánk	rajjunk	rajjuk
raktok	rajjátok	raktatok	raktátok	raknátok	raknátok	rajjatok	rajjátok
raknak	rajják	raktak	rakták	raknának	raknák	rajjanak	rajják

C)

tanítok	tanítom	tanítottam	tanítottam	tanítanék	tanítanám	tanítsak	tanítsam
tanítasz	tanítod	tanítottál	tanítottad	tanítanál	tanítanád	taníts(ál)	taníts(a)d
tanít	tanítja	tanított	tanította	tanítana	tanítaná	tanítson	tanítsa
tanítunk	tanítjuk	tanítottunk	tanítottuk	tanítanánk	tanítanánk	tanítsunk	tanítsuk
tanítotok	tanítjátok	tanítottatok	tanítottátok	tanítanátok	tanítanátok	tanítsatok	tanítsátok
tanítanak	tanítják	tanítottak	tanították	tanítanának	tanítanak	tanítsanak	tanítsák

D)

alszom	alszom	aludtam	aludtam	aludnék	aludnám	aludjak	aludjam
alszol	alszod	aludtál	aludtad	aludnál	aludnád	aludj(ál)	alud(ja)d
alszik	aludja	aludt	aludta	aludna	aludná	aludjon	aludja
alszunk	aludjuk	aludtunk	aludtuk	aludnánk	aludnánk	aludjunk	aludjuk
alszotok	aludjátok	aludtatok	aludtátok	aludnátok	aludnátok	aludjatok	aludjátok
alszanak	aludják	aludtak	aludták	aludnának	aludnák	aludjanak	aludják

3. lépés: 3. feladat

Poszterek összehasonlítása I.

T/3. 16. oldal
20 PERC

Tanári instrukciók

- A posztereket rögzítsük a falra elérhető magasságba.
- A posztereket készítő csoportok azt a feladatot kapják, hogy a poszterük egyes oszlopaihoz keressenek a többi poszteren olyan megfelelő oszlopokat, amelyekkel azok szótéglapot alkotnak úgy, hogy ha a két oszlopot egymás mellé helyezzük, a vágás a tő (*akar, rak, tanít, alsz/alud*) után legyen.
- Ha nem találnak ilyet, színezzék ki az „árva” oszlopot (a kitöltött részét; az előre üresen hagyott helyeket ne)!
- Beszéljük meg közösen, hogy melyik oszlop miért lett színes!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: táblázatok összehasonlítása

Eszközök: az elkészült poszterek

3. Keressétek meg az „árva” mezőket a posztereteken: azokat, amelyekkel nem tudtok a társaitok által készített poszterek alapján szótéglapot alkotni!

Színezzétek ki az „árva” mezőket!

MEGOLDÁSOK

Lásd az előző lépésnél is!

1. A *rak* múlt ideje: az E/3.-ban az *-ott* végződés csak a *tanít* múlt idejében fordul elő, de annak a többi múlt idejű alakja is *-ott*-al kezdődik. Az *akar* és az *alud/alsz* esetén viszont *-t* az E/3. alak.
2. A *tanít* jelen ideje: a T/2. *-otok* és a T/3. *-anak* előfordul ugyan az *alud/alsz* oszlopában, de ott az E/1. alak *-om* végű, nem pedig *-ok*.
3. A *tanít* múlt ideje: mind határozatlan, mind határozott tárgyas alakjaiban egyediek a todalékok (kivéve a határozatlan tárgyú E/3. *-ott* végződést, amely a *rak* oszlopában is szerepel).
4. A *tanít* feltételes módja: végig egyediek a végzések az *-a* „kötőhang” miatt.
5. A *tanít* felszólító módja végig egyedi az *-s*- miatt.
6. Az *alsz/alud* jelen ideje: az *-om*, *-ol*, *-ik* egyediek.

4. lépés: 4. feladat

Hasonló alakok keresése

T/4.

16. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: az előző feladat folytatásaként minden csoport keressen más olyan igét, amelyek a beszínezett oszlopokban levőkhöz hasonlóan viselkednek, és valamilyen módon írjanak fel néhányat a kiszínezett oszlopokba (akár külön papíron ideiglenesen odarögzítve).

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

Eszközök: az elkészült poszterek

4. Keressetek az „árva” mezőkhöz más olyan magyar igét, amelyek hasonlóképpen „furcsák”, mint a ti igétek, vagyis amelyeknek ugyanilyen „árva” mezőjük van!

Ezeket jegyzetképpen írástok be az „árva” mezőkbe!

MEGOLDÁSOK

Például: 1. (rak): minden zárhangra végződő ige, kivéve sok -d és -t végűt; 2. (tanít): az összes -ít végű ige ilyen; 3. (alszik): bármelyik (ikesen ragozott) ikes ige.

5. lépés: 5. feladat

A tapasztaltak megbeszélése

T/5.

17. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- Az egyes kiszínezett mezők vajon a tő milyen tulajdonságával függnek össze?
- Teljesen egyedi tulajdonságuk ez, vagy a hangalakjukból következik, esetleg a hangalakjukkal összefügg, de azon belüli egyedi tulajdonsága-e a tőnek? (L. magyarázó szöveg!)

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

- ||| 5. **Beszélgétek meg, hogy az igéknek milyen tulajdonságaival függhet össze, hogy milyen „árva” mezőik vannak!**

6. lépés: 6. feladat

Hasonló alakok keresése

T/6.

17. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: Az előző feladatsor folytatásaként minden csoport keressen a saját poszterén szereplő igealjakhoz hasonlóan viselkedő, de **ELŐL KÉPZETT** töveket, és az üresen hagyott helyeket ezek alakjaival töltsék ki.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

Eszközök: az elkészült poszterek

- ||| 6. **Keressetek olyan igéket, amelyeknek a poszteren ábrázolthoz hasonló alakjai vannak, de a magánhangzói elől képzettek!**
Írjátok be ezeket az igealakokat az üresen hagyott mezőkbe!

7. lépés: 7. feladat

A tapasztaltak megbeszélése

T/7.

17. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- Próbáljuk közösen megfogalmazni, hogy mennyiben hasonlítanak a hátul képzett alakok az elől képzettekhez, és mennyiben különböznek tőlük. (A *-ja/-i*, *-játok/-itek*, *-ják/-ik* toldalékok kivételével csak a toldalékok magánhangzóiban van különbség.)
- Rajzoljunk fel a táblára néhány (a matematikából ismert alakú) arányosságot, pl.: „-lak : -lek = -unk : -ünk” vagy akár: „-ott : -ett = hátul képzett : elől képzett”.
- Mondjuk ki, hogy a nyelvészetben az ilyen rendszeres megfeleléseket VÁLTAKOZÁSNAK nevezzük.
- Ha minden környezetben csak az egyik morf állhat közülük a szóalakban, akkor azt mondjuk, hogy a két változat között KIEGÉSZÍTŐ MEGOSZLÁS van.
- Kérdezzük meg, milyen tapasztalatuk volt a csoportoknak azokban az esetekben, amikor egy mezőbe több lehetséges alakot írtak be: volt-e vita, éreztek-e funkcióbeli különbséget az egyaránt létező alakok között stb.
- Mondjuk ki, hogy ha ugyanabban a funkcióban több lehetséges alak is létezik, azt SZABAD VÁLTAKOZÁSNAK nevezzük.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

7. Beszéljétek meg, miben hasonlítanak és miben különböznek a hátul képzett magánhangzós igék alakjai az elől képzett magánhangzósokétól!

A RAGOZOTT IGEALAKOK TOLDALÉKAI

A magyar igealakokban különböző fajta igetövekhez részben különböző toldalékok járulnak. Nézzünk néhány példát:

A múlt idejű toldalékok az igék egy részénél végig *-t-* kezdetűek (pl.: *akar*), másoknál végig „kötőhangzó” + *-tt-* kezdetűek (pl.: *tanít*), megint másoknál csak az egyes szám harmadik személyű, határozatlan tárgyú alakban van „kötőhangzó” + *-tt-*, a többi alakban *-t-* kezdetű a toldalék (pl.: *rakott*, de: *raktam* stb.).

A jelen idő egyes szám második személyében, határozatlan tárgyú alakban általában *-sz* a toldalék, kivéve, ha a tö *-s*, *-sz* stb. végű, mert olyankor „kötőhangzó” + *-l* a toldalék.

A felszólító mód (kötőmód) toldaléka nagyon sok igénél *-j-* kezdetű, de többek közt a *-t-*, *-s-*, *-sz* végű ige-*t*övek esetén nem.

Egyes ige-*t*ök (az ún. IKES IGE-*t*ÖK) a jelen idő egyes szám harmadik személyű, határozatlan tárgyú alakjukban *-ik* végződésűek. Ezeknek egy része a jelen idő egyes szám első személyében határozatlan tárgy esetén *-om* végződést kaphat (pl.: *eszem, iszom*). Ez egy régi ragozási minta maradványa.

VÁLTAKOZÁSNAK nevezzük azt, amikor ugyanabban a funkcióban több különböző morfé váltva jelenik meg aszerint, hogy mik a körülötte levő többi morfék. Például a magyarban az egyik esetrag hol *-ban*, hol pedig *-ben* alakú aszerint, hogy a tő, amelyhez járul, hátul vagy elől képzett magánhangzókat tartalmaz-e. Ha két morfnak ugyanaz lehet a funkciója, de egy bizonyos környezetben mindig csak az egyik jelenhet meg (mint például a *-ban/-ben* esetében), akkor azt mondjuk, hogy KIEGÉSZÍTŐ MEGOSZLÁSBAN vannak egymással. Ha ugyanabban a funkcióban több lehetséges alak is létezik, akkor azt mondjuk, hogy azok között SZABAD VÁLTAKOZÁS van (pl.: *add* és *adjad*).

8. lépés: 8. feladat

Birtokos névszóalakok poszteren

T/8.

18. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- Alkossanak a tanulók 7 vegyes csoportot!
- Készüljön egy nagy, közös poszter a következő jellegzetes névszók birtokos alakjairól: *ház, házam* stb., *bot, botom* stb., *nyár, nyaram* stb., *macska, macskám* stb., *zokni, zoknim* stb., *köröm, körömöm* stb., *ürügy, ürügyem* stb. (A több birtokot jelölő alakokat nem kell feltüntetni!)

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: hét vegyes csoport

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: poszterkészítés

Eszközök: eszközök a poszterkészítéshez

8. Készítsetek posztert a következő főnevek birtokos alakjairól!

ház, bot, nyár, macska, zokni, köröm, ürügy

(A birtokos alakok azok, amelyeknek a birtokos számára és személyére utaló toldalékuk van, pl. *házam*.)

MEGOLDÁS

HÁZ	BOT	NYÁR	MACSKA	ZOKNI	KÖRÖM	ÜRÜGY
házam	botom	nyaram	macskám	zoknim	körmöm	ürügyem
házad	botod	nyarad	macskád	zoknid	körmöd	ürügyed
háza	botja	nyara	macskája	zoknija	körme	ürügye
házunk	botunk	nyarunk	macskánk	zoknink	körmünk	ürügyünk
házatok	bototok	nyaratok	macskátok	zoknitok	körmötök	ürügyetek
házuk	botjuk	nyaruk	macskájuk	zoknijuk	körmük	ürügyük

9. lépés: 9. feladat

Paradigmák összehasonlítása

T/9.

18. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók: A cél a különböző névszói tőalternációk megfigyelése. Osszuk el az előző csoportok közt a 3 megfigyelési szempontot!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: megfigyelés

Eszközök: az elkészült poszter

9. Figyeljétek meg a különbséget!

- A) Foglaljátok össze, milyen különbséget láttok a *ház* és a *bot* birtokos alakjai között!
- B) Foglaljátok össze, milyen különbséget láttok a *ház* és a *nyár* birtokos alakjai között!
- C) Foglaljátok össze, milyen különbséget láttok a *köröm* és az *ürügy* birtokos alakjai között!

MEGOLDÁSOK

- A) A *ház* után megjelenő kötőhangzó mindig *a*, ahol a *bot* utáni kötőhangzó *o*, és a *ház* harmadik személyű alakjaiban nincs *-j-* ott, ahol a *botéiban* van.
- B) Csak annyi a különbség, hogy a *nyár* alakjaiban a tőhöz képest *-a-vá* rövidül az *-á-*, míg a *ház* alakjaiban nem.
- C) Az *ürügy* után megjelenő kötőhangzó mindig *e*, ahol a *köröm* utáni kötőhangzó *ö*; a *köröm* alakjaiban a tőhöz képest az utolsó magánhangzó nem jelenik meg, az *ürügynél* ilyet nem figyelhetünk meg.

10. lépés: 10. feladat

A tapasztaltak megbeszélése

T/10.

18. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- Az előző két feladat megoldásának megbeszélése: hogyan viselkednek (milyen változásokat mutatnak) a megvizsgált névszótövek, melyek közös és eltérő vonásaik?
- Mit mondhatunk az egyes birtokos toldalékok alakjairól? Mit mondhatunk a kötőhangzókról?

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

10. Beszéljétek meg az előző két feladat tapasztalatait!

- Hogyan viselkednek (milyen változásokat mutatnak) a megvizsgált névszótövek, melyek a közös és eltérő vonásaik?
- Mit mondhatunk az egyes birtokos toldalékok alakjairól?
- Mit mondhatunk a kötőhangzókról?

11. lépés: 11. feladat

Névszóalakok keresése

T/11.

19. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: A cél a tőalternációk megfigyelése esetragos, többes számú stb. névszóalakokban. Bármilyen lehetséges alak elfogadható.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: hét vegyes csoport (az előzőek)

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

Eszközök: az elkészült poszter

11. A szavak viselkedése

- A) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*ház*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?
- B) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*bot*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?
- C) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*nyár*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?
- D) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*macska*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?
- E) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*zokni*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?
- F) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*köröm*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?
- G) Keressetek példákat a vizsgált szótő (*ürügy*) viselkedésére egyéb (nem birtokos) toldalékos alakban! Milyen szabályszerűséget figyeltek meg?

MEGOLDÁSOK

- A) – házat, házak, házon, házban, házig, házsor
 B) – botot, botok, boton, botban, botig, botszor
 C) – nyarat, nyarak, nyáron, nyárban, nyárig, nyárszor
 D) – macskát, macskák, macskán, macskában, macskáig, macskaszor (macskászor?)
 E) – zoknit, zoknik, zoknin, zokniban, zokniig, zokniszor
 F) – körmöt, körnök, körmön, körömben, körömig, körömször
 G) – ürügyet, ürügyek, ürügyön, ürügyben, ürügyig, ürügyször

12. lépés: 12. feladat

A tapasztaltak megbeszélése

T/12. 20. oldal
 5 PERC

Tanári instrukciók: Kérdezzünk rá az egyes csoportok által külön-külön megfigyelt szabályszerűségekre, és szembesítsük ezeket egymással! (Ezek a magyarázó szövegben nagy vonalakban szerepelnek.)

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

12. Milyen különbségeket találtok az állatok vizsgált szótó viselkedése és a többieké között? Beszéljétek meg!

A NÉVSZÓK TOLDALÉKOS ALAKJAI

A névszók birtokos toldalékos alakjaiban, az ún. rövidülő tövekben a rövid tőváltozat jelenik meg (*nyarunk*), az ún. hangkivető tövekben pedig a magánhangzó nélküli változat (*körmünk*). A többi toldalékos alak közül csak a tárgyesetű és a többes számú alak ilyen (és esetleg egyes képzett alakok): *nyarak, nyarat, nyaras, körnök, körmöt, körmös*; a rövidülő tövek magánhangzója nem rövidül az *-on/-en/-ön/-n* toldalékos alakokban (*nyáron*); a hosszú magánhangzós, illetve a hosszabb alak jelenik meg mássalhangzós toldalék, valamint az *-ig, -ért* stb. előtt (*nyárhoz, nyárig, körömben, körömért*). Persze az itt is kérdéses, hogy a kötőhangzó jelenléte vagy hiánya arra utal-e, hogy a tőnek vannak kötőhangzós és kötőhangzó nélküli változatai, vagy arra, hogy a toldaléknak vannak, esetleg arra, hogy a kötőhangzó önálló morf.

13. lépés: 13. feladat

„Nyelvtanfejtési” gyakorlat

T/13.

20. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók: a szokásos rejtvenytípus idegen nyelvű szavakkal

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség, logika

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

13. Végezd el a következő „nyelvtanfejtési” gyakorlatot!

a) Figyeld meg az alábbi héber igealakokat (az ékezet a hangsúlyos szótagot jelöli):

katálti = öltém
 katávta = írtál (hímnem)
 samár = vigyázott (hímnem)
 katlá = ölt (nőnem)
 smartém = vigyáztatok (hímnem)
 samárnu = vigyáztunk
 katvú = írtak

b) Fordítsd le magyarra: *ktaltém, samárti, samrú!*

c) Sorold fel az itt megfigyelhető toldalékokat!

d) Sorold fel az „öl”, „ír” és „vigyáz” jelentésű fő itt megfigyelhető változatait! Sorold fel azokat a változataikat, amelyek itt nem figyelhetőek meg, de kikövetkeztethetőek!

e) Fogalmazd meg, hogy melyik főváltozat melyik fajta toldalék előtt jelenik meg!

MEGOLDÁSOKb) *ktaltém* = öltetek (hímnem); *samárti* = vigyáztam; *samrú* = vigyáztakc) Toldalékok: *-ti, -ta, -Ø, -á, -nu, -tém, -ú.*d) Megfigyelhető főváltozatok: *öl: katal-, katl-; ír: katav-, katv-; vigyáz: samar-, smar-.* Kikövetkeztethető főváltozatok: *öl: ktal-; ír: ktav-; vigyáz: samr-.*

e) Főváltozatok előfordulása:

– *katal-, katav-, samar-* fordul elő üres vagy hangsúlytalan (mássalhangzóval kezdődő) toldalék előtt;– *katl-, katv-, smar-* fordul elő hangsúlyos, magánhangzóval kezdődő toldalék előtt;– *ktal-, ktav-, smar-* fordul elő hangsúlyos, mássalhangzóval kezdődő (zárt szótagot alkotó) toldalék előtt.

14. lépés: 14. feladat

A tapasztaltak megbeszélése

T/14. 21. oldal
10 PERC**Tanári instrukciók**

- Beszéljük meg a T/13. feladatra adott válaszokat!
- A d) alkérdéssel kapcsolatban mondjuk ki, hogy azokat a morfokat, amelyeknek ugyanaz a funkciójuk, de más az alakjuk, ALLOMORFOKNAK nevezzük. Vezessük be a MORFÉMA fogalmát!
- Az e) alkérdéssel kapcsolatban mondjuk ki, hogy a látott allomorfolk kiegészítő megoszlásban vannak egymással.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

14. Beszéljétek meg az előző feladat tanulságait!

Az azonos funkciójú, de különbözőképpen hangzó morfokat ALLOMORFOKNAK nevezzük. Az allomorfolk kiegészítő megoszlásban lehetnek vagy szabad váltakozást mutathatnak. Azt az absztrakt egységet, amelynek az allomorfolk a megjelenési formái, MORFÉMÁNAK nevezik.

15. lépés: 15. feladat

Allomorfolk

T/15. 21. oldal
15 PERC**Tanári instrukciók**

- A cél a toldalékok és a kötőhangzók váltakozásainak megfigyelése.
- Az a–b) kérdésre mindenki válaszoljon, a c–d) kérdések az érdeklődőbbeknek szólnak, az időkereten belül ezeket is megpróbálhatják megválaszolni, de mondjuk el, hogy nem kötelező.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni vagy páros

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

Eszközök: az elkészült poszter

15. Az allomorfolk

- Sorold fel, hogy milyen azonos funkciójú kötőhangzó+toldalék változatok vannak a birtokos toldalékos névszók poszterén!
- A talált váltakozó allomorfolk közül melyekről tudod megmondani, hogy mi határozza meg a megjelenésüket?
- Gondolkozz el valamelyik magyar névszó több birtokot jelölő, birtokos toldalékos alakjain (pl.: *házaim, házaid* stb.). Szerinted hány morfémat tartalmaznak az egyes alakok? Miért?
- Mit tudsz mondani a magánhangzóra végződő névszók több birtokot jelölő, birtokos toldalékos alakjairól?

MEGOLDÁSOK

- am/-om/-m/-em/-öm; -ad/-od/-d/-ed/-öd; -a/-ja/-e; -unk/-nk/-ünk; -atok/-otok/-tok/-ötök/-etek; -uk/-juk/-ük.*
- A kötőhangzó nélküli allomorfolk magánhangzó végű tövek után állnak; a kötőhangzó minőségét részben a magánhangzó-harmónia határozza meg; az *-a-* és az *-o-*, valamint az *-e-* (egyes nyelvváltozatokban nyílt *e*) és az *-ö-* közötti választás tövenként változik; az ún. NYITÓTÖVEK után az *-a-*, illetve az *-e-* (egyes nyelvváltozatokban nyílt *e*) áll; a (zárt) *e* és az *ö* közötti választás viszont attól függ, hogy a tő utolsó magánhangzója ajakkerekítéses-e. A *-j-* jelenléte, illetve hiánya összefügg a nyitással (a nyitótövek után nincs *-j-*), de mással is (rengeteg kisebb-nagyobb szabályszerűség és kivétel van).
- Többféle elemzés lehetséges, pl. aszerint, hogy feltételezünk-e egy külön morfémat, amely csak a birtoklás tényét jelöli.
- A legtöbb nyelvváltozatban csak az *-i*-re végződő névszók után jelenik meg ilyenkor a *-j-*, a többinél *-i-* van.

16. lépés: 16. feladat

A tapasztaltak megbeszélése

T/16.

22. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- Beszéljük meg a T/15. a–b) alkérdésekre adott válaszokat! Mindenképpen kerüljön elő a NYITÓTŐ fogalma és a magánhangzó-harmónia.
- A további alkérdéseken a tanulók otthon tovább gondolkozhatnak, és ha születik érdemleges válasz, azt a következő óra elején hallgassuk meg.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

16. Beszéljétek meg az előző feladatra adott válaszokat!

Milyen különlegességeket találtatok a magyar főnevekkel kapcsolatban?

17. lépés: 17. feladat

Poszterkészítés a tanult idegen nyelven

T/17.

22. oldal

20 PERC

Tanári instrukciók

- Készüljenek a magyar ige- vagy névszóalakokhoz hasonló poszterek, lehetőleg viszonylag gazdag paradigmából, esetleg „rendhagyósági” típusokból!
- Differenciálási lehetőség: több tanult idegen nyelv esetén nyelvenként, nyelveken belül szintenként.
- Ezeknél a feladatoknál természetesen tanácsos a tanulók idegennyelv-tanárainak segítségét kérni!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, nyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: csoportok a tanult idegen nyelvek szerint

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: poszterkészítés

Eszközök: poszterkészítéshez szükséges eszközök

||| 17. Készítsetek az előzőekhez hasonló posztert a tanult idegen nyelv szóalakjairól!

18. lépés: 18. feladat

Allomorfok viselkedésének megfigyelése

T/18.

22. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A hasonló tárgyú magyar kérdéseket (tőtípusok, allomorfok, váltakozások) tegyük fel az idegen nyelvre vonatkozóan.

- Itt is célszerű a tanulók idegennyelv-tanárainak segítségét kérni.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, nyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: csoportok a tanult idegen nyelv szerint

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: megfigyelés

Eszközök: az elkészült poszterek

||| 18. Milyen tőtípusokat, allomorfokat, váltakozásokat figyeltetek meg?

REFLEKTÁLÁS

19. lépés: 19. feladat

Kilépőkártya

T/19.

23. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- Idő hiányában otthonra is adhatjuk a feladatot. A következő óra elején beszéljük meg a válaszait.

- Ha még az órán kitöltik a kilépőkártyát, be is szedhetjük, hogy reflektálhassunk rá.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, megfigyelőképesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kilépőkártya

19. Kilépőkártya

- Volt-e az idegen nyelvben megfigyelték között olyan jelenség, amelyhez hasonló a magyarban is van?
- Szerinted hasznos-e, hogy a tanult idegen nyelv jelenségeivel most ebből a szempontból foglalkoztunk? Mondj egy példát olyan megfigyelésre, amit ez előtt nem tudtál volna megfogalmazni magadnak!

3. PARADIGMÁK, SZÓFAJOK

(3 óra)

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Névszóalaklánc

T/1.

24. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- Mondjunk egy főnevet (lehetőleg olyat, amelynek minél kevesebb allomorfja van), és kérjük meg a tanulókat, hogy láncszerűen sorolják különböző alakjait!
- Írjuk fel a táblára vagy fóliára a fontosabb elhangzott alakokat (pl.: a birtokjeles paradigmából, többes számú alakokból csak egyet-kettőt, „...”-tal a végén).
- Ügyeljünk arra, hogy ne álljon meg a lánc, amíg a főbb típusok fel nem kerülnek a táblára, pl.: asztal, asztalt, asztalnak, ..., asztalom, asztala, ..., asztalomat, asztalomon, ..., asztalok, asztalokhoz, ..., asztalos, asztali, asztalszerű, asztalé, asztaléval, ..., asztalomé, ..., asztaloké, ..., asztaléi, ...!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: játék

Eszközök: tábla vagy fólia, amelyre a névszóalakok felkerülnek

A következő részben arról lesz szó, hogy hogyan osztályozhatjuk a szavakat, szótöveket viselkedésük alapján. Már 5. osztálytól kezdve használtuk a nagy szóosztályok elnevezéseit (főnév, ige, melléknév stb.). Most azt vizsgáljuk meg, hogyan lehet megállapítani, egy-egy szó vagy szótó milyen osztályba tartozik. Látni fogjátok, hogy ez nem mindig egyszerű, nem is mindig egyértelmű. A szövegelemzésekben és az idegen nyelvek tanulásánál újra és újra elő fognak kerülni ezek a fogalmak, ezért fontos, hogy a tartalmukkal és a hozzájuk kapcsolódó problémákkal is tisztában legyetek.

1. Szóalaklánc főnevekkel

Keresd meg és mondd ki a megadott főnév olyan alakját, amely még nem hangzott el!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

Névszóalakfajták összehasonlítása

T/2.

24. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja az egyes névszóalakok további toldalékolhatóságával való kísérletezés.
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a táblán levő alakokhoz hasonlóakkal érdemes próbálkozni!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: öt csoport logikai képességek szerint (a feladatok nehezedő sorrendben szerepelnek)

Munkaformák: csoportmunka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

Eszközök: az előző lépésben elkészült fólia vagy táblakép

2. Hasonlítsátok össze, hogy az alábbi szóalakok lehetséges folytatásai miben egyeznek meg és miben különböznek!

A) asztal — asztalhoz

B) asztal — asztalom

C) asztalom — asztalok

D) asztal — asztalos

E) asztal — fiatal

MEGOLDÁSOK

A) Az *asztalhoz* után semmilyen toldalék nem jöhet.

B) Csak az *asztal*-hoz járulhatnak a birtokjelek, a többes szám jele és az *-os*, *-i*, *-szerű* stb.

C) Ezekhez ugyanazok a toldalékok járulhatnak (a birtokjel, a többes szám jele, az *-os*, *-i*, *-szerű* stb. kivételével az összes látott toldalék).

D) Ezekhez nagyjából ugyanazok a toldalékok járulhatnak. (Az *asztalos*-hoz csak erőltetetten tehetjük hozzá az *-os*, *-i* stb. toldalékokat.)

E) Ezekhez nagyjából ugyanazok a toldalékok járulnak, kivéve, hogy az *asztalabb* erőltetettebb, mint a *fiatalabb*, a *fiatalon*-nak pedig jelentésében nem felel meg az *asztalon*, ezek tehát valószínűleg csak formájukban azonos toldalékok.

3. lépés: 3. feladat

Az eredmények megbeszélése

T/3. 24. oldal
10 PERC

Tanári instrukciók

- Minden csoportból egy önként jelentkező ismerteti, hogy mire jutottak az előző feladattal; aki nem ért vele egyet, vagy ki akarja egészíteni, jelentkezés alapján szót kap.
- Az előző feladat megoldásában szereplő megállapításokat szeretnénk hallani: ezeket foglaljuk is össze a táblán a következő táblázatban!

FIATAL-	ASZTAL-	ASZTALOS-	ASZTALOK-	ASZTALHOZ-
			ASZTALOM-	
esetragok, -é				
majdnem minden egyéb toldalék				
-os, -i				
-abb, -on				

- A tanulók másolják be a táblázatot a munkatankönyvükbe!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

3. Beszéljétek meg az eredményeket! Mik az egyezések, mik a különbségek?

Foglaljátok össze ezeket táblázatban!

4. lépés: 4. feladat

Közös folytatások keresése

T/4.

25. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók: A cél az ún. esetragok megtalálása, felsorolása.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

4. Melyek azok a toldalékok, amelyek az alábbi alakok mindegyikéhez járulhatnak (az allomorfofok különbségeitől eltekintve)? Sorold fel őket!

asztal, asztalom, asztalok, asztalé

MEGOLDÁS

Az ún. ESETRAGOK legfontosabbjai alkotják a megoldást: *-o, -t, -nak, -ban, -ba, -ból, -on, -ról, -ra, -nál, -tól, -hoz, -ig, -vá, -val, -ért.*

5. lépés: 5. feladat

A) verzió: Esetleg esetrag?

T/5.

25. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- Az egyes csoportok kapjanak egy-egy „vitás” toldalékot: egy toldalékot 2 csoportnak is adjunk.
- Az azonos toldalékot kapó csoportok közül az egyik amellett gyűjt érveket, hogy az illető toldalék esetrag, a másik pedig ez ellen.
- 5-10 perc felkészülés után a csoportok képviselői az osztály előtt vitáznak és válaszolnak a hallgatóság kérdéseire. Szóba jövő toldalékok pl.: *-szor/-szer/-ször, -ként, -kor.*

- A vita után olvassuk el az ismeretközlő szöveget.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: 4-5 fős heterogén csoportok

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: vita

5. Gyűjtsetek érveket amellett, illetve az ellen, hogy a csoportotoknak kiosztott toldalék esetrag!

A kapott toldalék:

Érveink mellette/ellene:

Hagyományosan ESETRAGOKnak nevezik azokat a toldalékokat, amelyek névszóalakok legvégén állhatnak (úgy, hogy utánuk már nem állhat további toldalék). Sokféle vélemény van arról, hogy pontosan mely toldalékok esetragok, például „gyanúba keveredett” a *-stul/-stül*, a *-ként*, az *-ul/-ül*, az *-nként*, a *-képp(en)*, a *-kor*, a *-szor/-szer/-ször* is.

5. lépés: 6. feladat

B) verzió: Lovári névszóalakok

T/6.

25. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- Ez a gyakorlat önálló hipotézisalkotásra és -vizsgálatra ad módot, nem „fejtörő” jellegű, hanem nyitott kérdéseket tartalmaz.
- Megjegyzés: az alakokat nem a magyaros, hanem a nemzetközi átírás szerint közöljük, tehát az *s* betű kiejtése: *sz*, az *ñ* betű kiejtése: *ny*.
- Ha a lépésnek ezt a verzióját választjuk, akkor is olvassuk el a T/5. feladat alatt található ismeretközlő szöveget!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, rendszerlátás, hipotézisalkotási és -ellenőrzési képesség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni vagy páros

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

6. Az alábbiakban lovári névszótípusok leggyakoribb alakjait mutatjuk be.

A két táblázat megvizsgálása és összehasonlítása után válaszolj a kérdésekre!

phen (nőnemű névszó) – „nővér”

EGYES SZÁM	alany	phen
	-t	pheña
	-nak	pheňake
	helyhatározó	pheňate
	-tól	pheňatar
	-val	pheňasa
TÖBBES SZÁM	alany	pheña
	-t	pheňan
	-nak	pheňange
	helyhatározó	pheňande
	-tól	pheňandar
	-val	pheňanca

rom (hímnemű névszó) – „cigány”

EGYES SZÁM	alany	rom
	-t	romes
	-nak	romeske
	helyhatározó	romeste
	-tól	romestar
	-val	romesa
TÖBBES SZÁM	alany	roma
	-t	romen
	-nak	romenge
	helyhatározó	romende
	-tól	romendar
	-val	romenca

- Hány morfból állnak a táblázatban szereplő egyes alakok?
- A te elemzésed szerint vannak-e több allomorfként megjelenő morféma, vagyis vannak-e alak-tani változások a fenti alakokban? Ha igen, melyek?

MEGOLDÁSOK

- a) Az alanyesetű alakon kívül bármelyik alakot lehet két vagy akár három morfként is felfogni. A nőnemű névszó minden toldalékos alakjában szerepel az a ún. tematikus magánhangzó, amelyet lehet külön morfnek tekinteni, az *-n*-t lehet a többes szám jelölőjeként elemezni, végül a maradékot tekinthetjük a tulajdonképpeni esetraggnak.
- b) Szembeötlő a *phen – pheň* tőváltakozás; a toldalékokat lehet úgy elemezni, hogy a *-ke*, *-te* és a *-tar* váltakozik a *-ge*, *-de* és *-dar* morfokkal; végül olyan elemzés is lehetséges, hogy az eszközhatározó esetnek megfelelő morféma *-sa*, *-a* és *-ca* alakban is előfordul (magánhangzó után *-sa* (pl.: *pheňasa*), *-s* után *-a* (pl.: *romesa*) és *-n* után *-ca* (pl.: *romenca*, *pheňanca*).

6. lépés: 7. feladat

Az igei személyragok áttekintése

T/7.

26. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: Készítsenek a tanulók két-két oszlopból álló poszttereket a különböző idejű, módú igealakokról (6 határozatlan tárgyú, 6 határozott tárgyú + *-lak/-lek*) a következők szerint (ezeket rajzoljuk fel a táblára)!

A)

VÁR- (JELEN IDŐ)	VÁRAT-

B)

VÁRHAT-	VÁRT- (MÚLT IDŐ)

C)

VÁRn- (FELTÉTELES MÓD)	VÁRJ- (KÖTŐMÓD)

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: három vegyes csoport

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: poszterkészítés

Eszközök: poszterkészítéshez szükséges eszközök

7. **Készítsetek posztert a megadott ige toldalékos alakjairól tanárotok instrukciói alapján!**
(Most csak az alannyal és a tárggyal való egyeztetés szerint kell a toldalékokat változtatni.)

MEGOLDÁS

Az alakok sorrendjét és az elkészült poszterek egymás mellé helyezését mutatja a következő táblázat:

VÁR- (JELEN IDŐ)	VÁRAT-	VÁRHAT-	VÁRT- (MÚLT IDŐ)	VÁRN- (FELTÉTELES MÓD)	VÁRJ- (KÖTŐMÓD)
várok	váratok	várhatok	vártam	várnék	várjak
várom	váratom	várhatom	vártam	várnám	várjam
várlak	váratlak	várhatlak	vártalak	várnálak	várjalak
vársz	váratsz	várhatsz	vártál	várnál	várj(ál)
várod	váratod	várhatod	vártad	várnád	vár(ja)d
vár	várat	várhat	várt	várna	várjon
várja	váratja	várhatja	várta	várná	várja
várunk	váratunk	várhatunk	vártunk	várnánk	várjunk
várjuk	váratjuk	várhatjuk	vártuk	várnánk	várjuk
vártok	váratatok	várhattok	vártatok	várnátok	várjatok
várjátok	váratjátok	várhatjátok	vártátok	várnátok	várjátok
várnak	váratnak	várhatnak	vártak	várnának	várjanak
várják	váratják	várhatják	várták	várnák	várják

7. lépés: 8. feladat

Az eredmények megbeszélése

T/8.

26. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók és megoldások

- A cél annak a felismertetése, hogy az igei személyragok nem olyan egységes formájúak, mint például az ún. esetragok a névszóknál: a különböző idejű, módú alakok csak részleges hasonlóságot mutatnak.
- Önkéntes jelentkezés alapján színezzék ki a tanulók azokat az alakokat, amelyeknek a végző-

dése nem azonos az ugyanabban a sorban levő jelen idejű alakéval! A végeredmény az lesz, hogy a jobb oldali három oszlopban legalább egy tucat színes alak lesz, míg a bal oldaliban egy sem.

- Kérdezzünk rá arra, hogy a névszóalakokból készült összefoglaló táblázathoz képest mit tapasztalnak. Azt a választ várjuk, hogy a névszók táblázatában lépcsőzetes elrendezést találtak, míg az igékében nem: nincs „szürke zóna”, vagyis nincsenek hiányzó alakok, viszont nincs olyan igei személyrag, amely mindig ugyanolyan alakban jelenne meg. Csak a todalék nélküli, a *-hat/-het* todalékos és a *-(t)at/-(t)et* todalékos alakokhoz járuló személyragok egyformák.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

Eszközök: az előző feladatban elkészített poszterek egymás mellé kiakasztva

8. Beszéljétek meg az eredményeket!

- Színezzétek ki azokat az alakokat, amelyeknek a todaléka nem hasonlít a megfelelő jelen idejű alak todalékához!
- Miben különbözik a poszteretek a névszóalakokról készült poszterektől?

8. lépés: 9. feladat

Az igék nem személyragozott „alakjai”

T/9.

27. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók és megoldás

- A feladat célja az igetövek nem személyragozott alakjainak összegyűjtése, valamint az igenevek és az igéből képzett egyéb szavak (produktivitásbeli) különbségének felfedezése.

- Kérjük meg a tanulókat, hogy szóláncszerűen soroljanak egy megadott igéből alkotott, de nem személyragozott alakokat (tehát nem olyanokat, mint amilyenek az előzőleg készített poszteren vannak); az eredményeket írjuk fel a táblára! A lánc többször induljon újra új igetövekkel.

- Olyan igéket adjunk meg a lánc kezdeteként, amelyeknek vannak képzős alakjaik, pl. ad, néz. A táblán kerüljenek egy sorba az azonos todalékkal alkotott alakok, pl.:

AD-	NÉZ-	FORR-
adni	nézni	fornti
adott (mint igenév)	nézett (mint igenév)	forrt (mint igenév)
adó (mint igenév)	néző (mint igenév)	forró (mint igenév)

adás (mint igenév)	nézés (mint igenév)	forrás (mint igenév)
adva	nézve	forrva
adandó	nézendő	
adható	nézhető	
adhatatlan	nézhetetlen	
adat	nézet	
adalék		
adó (mint fn.)	néző (mint fn.)	
adomány		
		forradalom
adás (mint fn.)	nézés (mint fn.)	forrás (mint fn.)
		forró (mint mn.)

• A táblázatban megjegyzésként feltüntetett besorolásokat indokoljuk meg, és magyarázzuk meg az igenevek és az egyéb alakok különbségét egy-egy példa segítségével.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: szólánc, rendszerezés

Eszközök: tábla vagy fólia, az előző feladatoknál használt poszter

9. Az igék nem személyragozott alakjai

- Soroljatok a megadott igéből alkotott olyan szavakat, amilyenek az eddigi posztereken nem szerepeltek (amelyek nem egyeznek alanyi vagy tárgyi résszel)!
- Írjátok be a táblázatba rendszerezve az elhangzott alakokat!
- Jellemezzétek a kapott csoportokat aszerint, hogy milyen toldalékokat kaphatnak!

AZ IGENEVEK

Azokat az igéből alkotott, nem személyragozott szóalakokat, amelyek (lényegében) minden ige-tőből megalkothatóak, IGENEVEKNEK szoktuk nevezni. Nem mindenki ugyanazokat nevezi igeneveknek, például az *-ás/-és* toldalékosokat a legtöbb hagyományos nyelvtan nem sorolja közéjük. Az *-andó/-endő*, a *-ható/-hető* és a *-hatatlan/-hetetlen* toldalékosokat is igenévnak tekinthetjük, bár csak tárgyas igékből alkothatóak. Az igeneveknek (az *-ás/-és* toldalékoson kívül) általában ugyanazok a bővítményeik lehetnek, mint a ragozott igéknek. Például az *adó* mint igenév szerepel ebben a kifejezésben: *a nekem mindig szép almát adó zöldséges*, de főnévként ebben: *az ez évi adó*. A hagyományos nyelvtanban az összes ige-tőből alkotott, nem személyragozott igealakot képzett szónak tekintik.

9. lépés: 10. feladat

Nem létező alakok használata

T/10.

28. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

• A feladat módot ad a különböző igei toldalékok funkciójának gyakorlására, az előző feladatban látottak tanulságainak implicit levonására kreatív játék formájában.

• Hagyjunk kb. 5 percet néhány megoldás felolvasására.

Kiemelt készségek, képességek: kreativitás, anyanyelvi tudatosság, kombinatorikus készség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kreatív írás

10. Írj egy rövid újsághírt, amelyben az összes, igéből alkotott szó nem létező (vagyis olyan alakok, amilyenek az előző táblázatban az üresen hagyott helyekre kerülhettek volna, pl.: nézémény, törlönc, sütelék)! Igyekezz, hogy a szövegből kiderüljön, milyen jelentésben használod a nem létező szavakat!

10. lépés: 11. feladat

A szófajok

T/11.

28. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

• Olvassuk vagy olvastassuk fel az olvasmányt, beszélgessünk a felmerülő kérdésekről!

• Esetleg megkérhetünk egy vagy több tanulót előre, hogy készüljön, ill. készüljenek fel ebből a témakörből!

Kiemelt készségek, képességek: koncentráció, szövegértés, érdeklődés

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: olvasmány órai feldolgozása

11. A szófajok kérdése régóta foglalkoztatja a nyelvészeket. Olvassátok el és vitassátok meg az alábbi szöveget, esetleg készüljete fel otthon a részletekből!

A SZÓFAJOK TÖRTÉNETE

Olvasmány

Az a fogalom, amit a hagyományos nyelvtanban SZÓFAJNAK neveznek, abból a tudományból származik, amit az ókori Görögországban grammatika, vagyis „betűvetés” néven tanítottak. Mint a neve is mutatja, a grammatika írott szövegekkel foglalkozott, azt tanította meg, hogyan kell a régi nevezetes szerzőkhöz (például Homéroszhoz) hasonlóan használni a görög nyelvet – tehát valójában egy sok száz évvel azelőtti nyelvváltozatról, egy addigra már holt nyelvről szólt. Igazából idegen nyelvként tanították a diákoknak, és nem azért, hogy beszélni tudják, hanem hogy meg tudják érteni a régi irodalmi műveket, és hozzájuk hasonlókat tudjanak alkotni.

A „szófajokat” az ókori grammatikában (és a hagyományos nyelvtanban azóta is) vegyes szempontok alapján határozzák meg, nemcsak a toldalékolási lehetőségeket, hanem jelentésbeli, használatbeli és egyéb szempontokat is figyelembe vesznek, ezért nem is mindig van egyetértés a szófaji besorolásban. Például a görög grammatika óta névszónak tekintik a hagyományos nyelvtanban a névszók esetragos alakjait (pedig tekinthetnék őket határozónak is), mert az esetragok hozzáadása nem változtat lényegesen a ragtalan alakokon (a görög grammatikusok szerint ezek csak „esetleges” változások, innen az „eset” elnevezés), pedig igenis lényeges eltérés az, hogy az esetragos alakokhoz nem járulhatnak toldalékok, míg a ragtalan alakhoz igen. Az ógörögben nem voltak olyan toldalékok, mint a magyarban az -ul/-ül, az -ért vagy az -ig (az ilyen jelentéseket a névszók előtt álló ún. előjárószókkal fejezték ki), ezért nem kellett feltenniük a kérdést, hogy az ilyen toldalékok vajon esetragok-e vagy határozót alkotó képzők.

Amit azonban lehetett, a hagyományos nyelvtan átvette az ókori nyelvtanokból, annak ellenére, hogy a görög nyelv nyelvtana lényegesen eltért már a latinétól is, a magyarétól pedig még sokkal jelentősebben. De a „szófajok” azóta is nagyjából ugyanazok, mint akkor, annak a nyelvnek a (viszonylag kezdetleges) nyelvtanaiban voltak. A modern nyelvészetben persze ennek a fogalomnak sokkal finomabb, pontosabban definiált változatait használják, amelyeket a nyelvek rendszeréből, pontosan meghatározott szempontok alapján határoznak meg, nem pedig pusztán a hagyományt követve. Hamarosan azt is látni fogjuk, hogy a különböző nyelvek „szófajainak” mennyire eltérő tulajdonságaik lehetnek.

11. lépés: 12. feladat

A magyarétól eltérő szófaji rendszerek 1.

T/12. 29. oldal
20 PERC

Tanári instrukciók: A cél egy „egzotikus” (vagyis a magyartól sok vonásban eltérő) nyelv segítségével felismerni, hogy a szófajok nem alkotnak egyforma rendszereket a különböző nyelvekben.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, rendszerlátás, nyelvérték

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni vagy páros

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

12. Figyeld meg az alábbi japán mondatokat és kifejezéseket!

Az első sorban mindenütt a japán mondat (kifejezés) szerepel (a hagyományos, angolos átírásban), alatta az egyes morfok magyar fordítása („NAGYBETŰK”-et használtunk ott, ahol inkább nyelvtani szerepe van a morfnak, nincs megfelelő magyar fordítása), végül pedig a mondat vagy kifejezés magyar fordítása szimpla idézőjelek között.

Sono	kutsu	wa	yasui.
azok	cipő	TOPIK	olcsó-RAG

'Az a cipő olcsó.'

Sono	kutsu	wa	yasukatta.
azok	cipő	TOPIK	olcsó-MÚLT

'Az a cipő olcsó volt.'

yasui	kutsu
olcsó-RAG	cipő

'olcsó cipő'

Kono	niwa	wa	kirei	desu.
ez	kert	TOPIK	szép	van

'Ez a kert szép.'

Kono	niwa	wa	kirei	deshita.
ez	kert	TOPIK	szép	volt

'Ez a kert szép volt.'

kirei	na	niwa
szép	NA	kert

'szép kert'

atarashii	jidōsha
új-RAG	autó

'új autó'

Sono	kodomo	wa	rikō	deshita.
az	gyerek	TOPIK	okos	volt

'Az a gyerek okos volt.'

a) Fordítsd le japánra:

Ez az autó új volt.
okos gyerek

- b) Mit tudsz megállapítani a személyragozott alakok mondatbeli helyéről?
- c) Mi a szerepe a wa elemnek?
- d) Mi felel meg a japánban a magyarul melléknévvvel kifejezett egységeknek?
- e) Mit tudsz mondani a japán mondatokban az állítmányt kifejező nyelvi egységek alakjáról?
- f) Próbáld megfogalmazni a *desu*, a *deshita* és a *na* elemek szerepét!
- g) Összegezd néhány pontban, hogy mit tudtál meg a japán melléknevekről a fenti példák alapján!

MEGOLDÁSOK

- a) Kono jidōsha atarashikatta; rikō na kodomo.
- b) A japánban a személyragozott alakok (ige, predikatív melléknév) a mondat legvégén vannak.
- c) A topikot (legalábbis, ha alany) a wa topikjelölő követi.
- d) A magyar mellékneveknek kétféle dolog felel meg: (a) ragozható tövek, mint amilyen a *yasui* 'olcsó' és *atarashii* 'új', és (b) nem ragozható tövek, mint amilyen a *kirei* 'szép' és *rikō* 'okos'.
- e) A ragozható töveknek állítmányként jelen (-i végű) és múlt idejű (-katta végű) alakjuk van, módosítóként a jelen idejű alakjuk áll a névszó előtt.
- f) A nem ragozható töveket állítmányként a *desu* (jelen idejű), *deshita* (múlt idejű) stb. igealak követi, módosítóként pedig a *na* szócska.

12. lépés: 13. feladat

A magyarétól eltérő szófaji rendszerek 2.

T/13.

31. oldal

Kiegészítő feladat

5-7 PERC

Tanári instrukciók

- Az előző feladat választható folytatása: kiderül, hogy a japán „nem ragozható” típusú melléknév valójában nem más, mint főnév, bár a jelentése sokszor olyan, mint a magyar melléknév.
- A megoldásban fel kell használni az előző feladatban megismerteket (és megbeszélteket).

Kiemelt készségek, képességek: általánosító képesség, rendszerlátás, nyelvérték

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni vagy páros

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

13. Figyeld meg az alábbi japán mondatokat és kifejezéseket!

heiwa	na	niwa
béke	NA	kert

'békés kert'

Niwa	wa	heiwa	desu
kert	TOPIK	béke	van

'A kert békés.'

kiken	na	jidōsha
veszély	NA	autó

'veszélyes autó'

- Fordítsd le japánra: A béke veszélyes.
- Mivel tudod kiegészíteni a japán melléknvekről megfogalmazottakat?

MEGOLDÁSOK

- Heiwa wa kiken desu.
- A nem ragozható japán melléknvek valójában főnevek (is); ha magyarra fordítjuk őket, némelyik inkább főnévként fordíthatók (*heiwa* 'béke', *kiken* 'veszély'), mások inkább melléknévként (*kirei* 'szép', *rikō* 'okos').

REFLEKTÁLÁS

13. lépés: 14. feladat

Vita a szófaji jelentésről

T/14.

32. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók: A megválasztott vitaformában vitassák meg a tanulók a T/14. feladat két állítását az előző feladatban tapasztaltak fényében.

Kiemelt készségek, képességek: érvelési készség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: konstruktív vita vagy „sarkok” eljárás

14. Vitassátok meg az alábbi két, egymásnak ellentmondó állítást!

- (1) Az egy szófajba tartozó töveknek biztosan van valami közös a jelentésükben, különben nem lennének ugyanolyanok a toldalékolási lehetőségeik.
- (2) Az egy szófajba tartozó töveknek csak a toldalékolási lehetőségeik hasonlóak, a jelentésük mindenféle lehet, csak nyelvi véletlen, hogy melyik nyelvben milyen szófajú egy bizonyos jelentést hordozó tő.

Érvek és ellenérvek:

LEHETSÉGES MEGOLDÁS

Mind a két állításban van igazság:

Tény, hogy a toldalékolási lehetőségek – mivel a toldalékoknak maguknak is van jelentésük – valamennyire összefüggnek a tő jelentésével. Ugyanakkor a második állítás is helytálló abban az értelemben, hogy a különböző nyelveknek eltérő a szófaji rendszerük, és hasonló jelentésű tövek nyelvenként más-más toldalékolási lehetőségekkel járnak, tehát végső soron véletlen, hogy melyik szófajba tartoznak.

4. A MONDAT SZERKEZETÉNEK MEGÁLLAPÍTÁSA DISZTRIBÚCIÓS MÓDSZEREKKEL

3 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Mondatdarabolás

T/1.

33. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: A cél a morfokra bontás módszerének felrészítése, a mondat szerkezet vizsgálatának előkészítése.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képességek, anyanyelvi tudatosság, tanult ismeretek alkalmazása

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

A mondatok is építőelemekre bonthatók, akár csak a szavak, bár a részeik nem ugyanolyanok: nem egyes morfok, hanem szóalakok vagy több szavas kifejezések alkotják őket. A következőkben megvizsgáljuk, hogyan lehet a mondatok részekre bontását a szavak felbontásához hasonló eszközökkel elvégezni.

1. Bontsd morfokra a következő magyar hangsort!

apulimamámos

Rajzolj a megismert szónégyzetekhez hasonló „mondatnégyzeteket”, amelyekkel indokolni tudod a döntéseidet!

MEGOLDÁS

a-pulimamámos	a-cicategnapmagaalattvolt
egy-pulimamámos	egy-cicategnapmagaalattvolt
apuli-mamámos	apuli-megharaptaaput
egybolha-mámos	egybolha-megharaptaaput

apulima-mámoros	apulima-megellett
atehenünk-mámoros	atehenünk-megellett

Tehát a szavak: *a, puli, ma, mámoros*.

Szónégyzetet csak a *mámoros*-hoz tudunk rajzolni, tehát a morfok: *a, puli, ma, mámor, os*.

mámor-os	mámor-ban
vonat-os	vonat-ban

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

A helyettesíthetőség

T/2.

33. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja annak felismertetése, hogy a mondaton belül az összetartozó részek (az ún. ÖSSZETEVŐK) általában helyettesíthetők egyetlen szóval.
- Beszéljük meg a megoldásokat!

Kiemelt készségek, képességek: logikai képesség, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: három csoport logikai képességek szerint (a feladatok nehezedő sorrendben szerepelnek)

Munkaformák: egyéni vagy páros

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

2. A helyettesíthetőség

Keress a csoportjelednek megfelelő mondatban olyan több szóból álló szakaszokat, amelyeket egyetlen szóval lehet helyettesíteni! Írd le a helyettesítéssel kapott mondatokat!

Példa:

A puli ma mámoros.

Jóska ma mámoros. (a puli – Jóska)

A cica mámoros. (puli ma – cica)

Jóska mámoros. (a puli ma – Jóska)

A puli megszökött. (ma mámoros – megszökött)

A) Sok múzeum nyitva volt.

B) Minden ablak mellett van szék.

C) Géza nagymamája megette az összes süteményt.

3. lépés: 3. feladat

Értelmetlen helyettesítések lefülése

T/3.

34. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: A cél annak felismertetése, hogy egyetlen mondat alapján nem nyilatkozhatunk a helyettesíthetőségről, mert az véletlen is lehet.

Kiemelt készségek, képességek: logikai képesség, rendszerlátás

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: pármunka

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

3. Keress egy-egy olyan szót, amely helyettesítheti az aláhúzott szakaszt, majd padtársaddal cseréljétek ki a javaslataitokat, és keressetek „ellenpéldát” egymás javaslataihoz, vagyis olyan mondatot, amelyben előfordul az aláhúzott szakasz, de nem helyettesíthető a javasolt szóval, vagy előfordul a javasolt szó, de nem helyettesíthető az aláhúzott szakasszal!

Egy mondatához elég egy-egy javaslatot elutasítani, utána elővehetitek a következő mondatot.

Példa:

Géza nagymamája megette az összes süteményt.

Javaslat: Géza megsütötte az összes süteményt.

Ellenpélda: Az ő nagymamája megette az összes süteményt. (Mert nem jó az, hogy Az ő megsütötte az összes süteményt.) Vagy: Ő megsütötte a süteményt. (Mert nem jó az, hogy Ő nagymamája megette a süteményt.)

- A víz alatt találtam egy követ.
- Még nyílnak a völgyben a kerti virágok.
- Még zöldell a nyárfa az ablak előtt.

LEHETSÉGES MEGOLDÁSOK

(Sok másféle megoldás is elképzelhető.)

a) javaslat: *sodor*, ellenpélda: *Ezt a ceruzát a pad alatt találtam.*

b) javaslat: *virágoznak*, ellenpélda: *Még nyílnak a völgyben található virágok.*

c) javaslat: *házunk*, ellenpélda: *Melyik nyárfa az ablak előtt álló?*

4. lépés: 4. feladat

Verstömörítés

T/4. 35. oldal
15 PERC

Tanári instrukciók

- Adjunk meg egy olyan verssort, amelyet valószínűleg mindenki jól ismer, és kérjük meg, hogy benne egy vagy több szakaszt egyetlen (az eredetihez hasonló jelentésű) szóval helyettesítsenek. Önként jelentkezők próbálkozhatnak a megoldással.

- Példák:

Ég a napmelegtől a kopár szik sarja – Forró a föld.

Tüzesen süt le a nyári nap sugára – Tűz a nap.

Partra szállottam, levonom vitorlám – Megjöttem.

Már egy hete csak a mamára gondolok – Már régen csak rá gondolok.

Kiemelt készségek, képességek: kreativitás, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: játék

4. Verstömörítés

A kapott verssort, részletet tömörítsétek úgy, hogy benne több szavas kifejezéseket egyetlen szóval helyettesítetek!

5. lépés: 5. feladat

Mondatszerkezet ábrázolása kollázssal

T/5. 35. oldal
10 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja a mondatok szerkezetének ábrázolása jól látható, dekoratív formában.
- Ha lassabban dolgoznak a tanulók, elég, ha minden csoport csak az egyik kollázst készíti el a 3 közül, de ügyeljünk arra, hogy mindegyikre szülessen megoldás.

Kiemelt készségek, képességek: rendszerlátás, vizualizálási képesség

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: négyfősnél nem nagyobb, vegyes csoportok

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: kollázskészítés

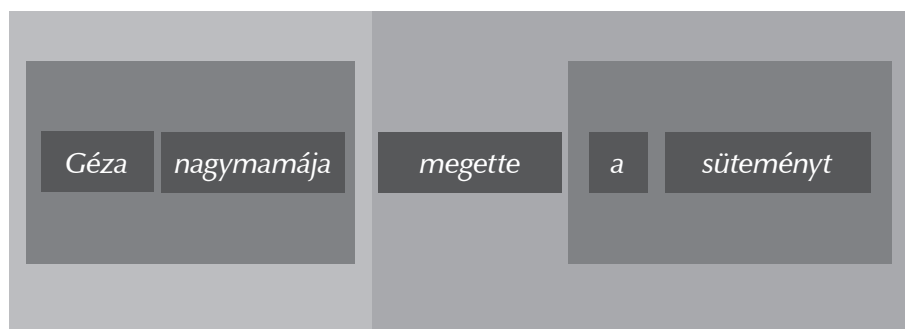
Eszközök: színes papírok, ragasztó, olló

5. Készítsetek színes mondatábrázolást!

- Először írjátok fel a mondat minden szavát egy-egy papírra!
- Ezután keressetek olyan szakaszokat, amelyek egy szóval helyettesíthetők, még hozzá úgy, hogy ne legyen a helyettesítésre „ellenpélda”!
- Ha találtok ilyet, akkor egy kicsit nagyobb (és lehetőleg más színű) papírra rakjátok ki a szakaszt!
- A megtalált szakaszokat próbáljátok hosszabb szakasszá bővíteni, és az eredményt egy még nagyobb papírra kirakni!
- Ha az összes szó rákerült egyetlen papírra, akkor ragasszátok egymásra a papírokat, és kész a mondatábra!

Például:

Géza nagymamája megette a süteményt.

Példa a helyettesítésekre: Géza nagymamája – Jóska, a süteményt – Jóskát, megette a süteményt – elutazott.

- Vettünk három hatalmas pizzát.
- Odaadtam Péternek néhány CD-t.
- Szép nyári este volt.

MEGOLDÁSOK

- (1) [Vettünk [három [hatalmas pizzát]].
 (2) [[Odaadtam Péternek] [néhány CD-t]].
 (3) [[Szép [nyári este]] volt].

6. lépés: 6. feladat

A mondat közvetlen összetevős szerkezete

T/6. 36. oldal
 10 PERC

Tanári instrukciók: A csoportok rakják fel a táblára az elkészült kollázsokat, és vitassák meg a megoldásokat (ha több csoport különböző megoldást javasolt, akkor próbálják meg eldönteni, melyik a jobb)!

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, rendszerlátás, anyanyelvi tudatosság, érvelés

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés, vita

6. Vitassátok meg a megoldásokat!

Ha nézeteltérés van egy-egy megoldással kapcsolatban, érveljete a megismert módszerek (mondatnégyzet, helyettesíthetőség) segítségével!

7. lépés: 7. feladat

Megszakított összetevők

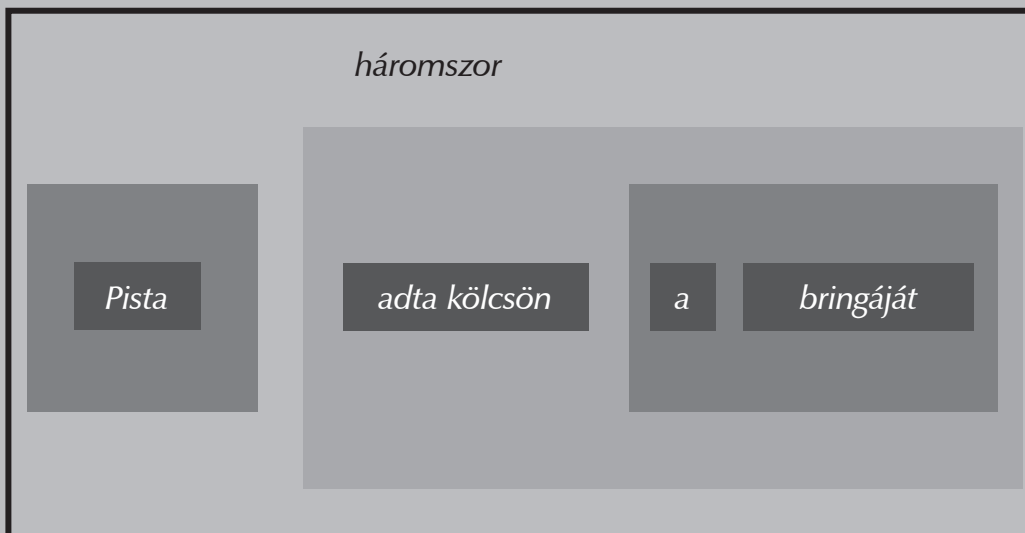
T/7. 36. oldal
 10 PERC

Tanári instrukciók és megoldás

- A cél annak felismertetése, hogy nem csak közvetlenül szomszédos összetevők tartozhatnak össze, alkothatnak együtt összetevőt.
- A legegyszerűbb esete ennek, amikor az egész mondatra vonatkozó határozó nem a mondat elején vagy végén foglal helyet, hanem beékelődik a mondat összetevői közé (általában a topik után).
- Próbáljuk meg közös megbeszélés keretében ábrázolni a következő mondatot!

Pista háromszor adta kölcsön a bringáját.

- Az önként jelentkezők javaslatai, ötletei alapján például a következő ábrázoláshoz juthatunk el (a *háromszor* és az az összetevő, amelybe beékelődik, vagyis az egész mondat egymás alatt vagy felett lehetnek, míg a szavak balról jobbra a mondat sorrendje szerint vannak elrendezve):

- Az ábrát rajzolják be a tanulók a munkatankönyvükbe is!
- Ezután olvassák el az ismeretközlő szöveget, beszéljük meg, ha van kérdés!

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, rendszerlátás, vizualizációs készség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: közös feladatmegoldás

7. Beszéljétek meg a következő mondat elemzését a megismert módszerek segítségével! Rajzoljátok le a közösen megalkotott ábrát!

Pista háromszor adta kölcsön a bringáját.

ÖSSZETEVŐK

A mondatoknak azokat a részleteit, amelyek együtt töltenek be egy bizonyos szerepet (és így nagyon szoros értelmi és mondattani egységet alkotnak), gyakran egyetlen szóval lehet helyettesíteni (még hozzá úgy, hogy a helyettesítés más környezetekben is elvégezhető és kétirányú). Ilyenkor azt mondjuk, hogy az illető szakasz ÖSSZETEVŐT alkot. Az összetevők sokszor további összetevőkre bonthatók ugyanezzel a módszerrel.

Az összetevőkre bontás nem mindig egyértelmű, például a többszörös birtokos szerkezetekben: *János apjának a fűnyírója*. Itt a *János apjának* helyett állhat egyszerű birtokos (*Pistának a fűnyírója*), de az *apjának a fűnyírója* helyett is állhat egyszerű birtok (*János uzsonnája*), és ezek a helyettesítések más szerkezetekben is és fordítva is elvégezhetőek.

MEGSZAKÍTOTT ÖSSZETEVŐK

Az összetevőt alkotó kifejezések nem mindig szomszédosak egymással. Olyan eset is van, amikor egy kifejezés „beékelődik” egy összetevőbe, megszakítja azt. Például a magyarban az egész mondatra vonatkozó határozók nem mindig a mondat legelején vagy legvégén vannak (*Pista háromszor adta kölcsön a bringáját; A puli ma mámoros*). Vagy gyakori a magyarban az ilyen szerkezet: *haza szeretne menni*, amelyben a *haza* és a *menni* összetevőt alkotnak, a *szeretne* pedig megszakítja ezt az összetevőt. Ilyenkor az egy szóval való helyettesítés módszere nem jól alkalmazható, csak ha előbb elhagyjuk a szerkezetből a „beékelődött” kifejezést.

8. lépés: 8. feladat

Versbővítés

T/8.

37. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- Adjunk meg egy olyan verssort, amelyet valószínűleg mindenki jól ismer, és kérjük meg, hogy benne egy vagy több szót egy több szóból álló (az eredetihez hasonló jelentésű) szakasszal helyettesítsenek! Önként jelentkezők próbálkozhatnak a megoldással.

- Úgy is játszhatjuk a játékot, hogy a tanulók egymásnak adnak meg verssorokat.

Példák:

Megy a juhász számaron – [Hazafelé tart] a [juhok terelésével szakmaszerűen foglalkozó férfi] [a kedvenc csacsiján]

Egy gondolat bánt engemet – Egy [idegesítő elképzelés] [nem hagy nyugodni] engemet

Kiemelt készségek, képességek: kreativitás, anyanyelvi tudatosság, humorérzék

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: játék

8. Versbővítés

Helyettesítetek a kapott verssorban, részletben egy-egy szót egy több szavas kifejezéssel!

9. lépés: 9. feladat

Kollázskészítés a tanult idegen nyelv mondataival

T/9.

37. oldal

25 PERC

Tanári instrukciók

- A feladat célja a mondatok szerkezetének ábrázolása jól látható, dekoratív formában.
- Az 5. lépéshez hasonló eljárást kövessük a tanult idegen nyelv néhány mondatán! Ügyeljünk arra, hogy olyan mondatokat válasszunk, amelyekben az idegen nyelvre jellemző szerkezetek fordulnak elő, olyanok, amelyeknek nincs a magyarban pontos megfelelőjük (szavanként nem fordíthatók le magyarra).
- Ehhez kérjük a tanulók idegennyelv-tanárainak segítségét!

Kiemelt készségek, képességek: vizualizálási készség, nyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: négyfősnél nem nagyobb, vegyes csoportok, amelyeken belül azonos a tanult idegen nyelv

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: kollázskészítés

Eszközök: színes papírok, ragasztó, olló

9. Készítsetek kollázst a tanult idegen nyelv megadott mondatainak elemzéséből úgy, ahogy a magyar mondatokkal tettétek az 5. feladatban!

10. lépés: 10. feladat

Az idegen nyelv és a magyar szerkezeti összehasonlítása

T/10.

37. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A tanulók rakják ki a táblára az elkészült poszttereket!
- Az elkészült kollázsokon keressenek olyan, több szóból álló szakaszokat, amelyeknek van egyzavas magyar „megfelelőjük”, de a részeiknek nem, és ezeket tüntessék fel magán a poszteren.
- Foglalják össze írásban a megfigyeléseiket! (Ehhez is kérjük előre a tanulók idegennyelv-tanárainak segítségét!)

Kiemelt készségek, képességek: nyelvrész, rendszerlátás, anyanyelvi tudatosság, általánosítási képesség

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: az azonos nyelvet tanulókat vonjuk össze egy-egy csoportba

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: összehasonlítás

Eszközök: az előző feladatban elkészített kollázsok

10. Keresetek a kollázsokon olyan, több szóból álló szakaszokat, amelyeknek van egyszavas magyar „megfelelőjük”, de a részeiknek nincs, és ezeket tüntessék fel a kollázson!

Ez alapján milyen különbségeket láttok a tanult idegen nyelv elemzett mondatai és az elemzett magyar mondatok között?

REFLEKTÁLÁS

11. lépés: 11. feladat

Kilépőkártya

T/11.

38. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók: kérdezzünk rá a válaszokra!

Kiemelt készségek, képességek: reflektivitás, a tanultak összefoglalása

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kilépőkártya

11. Kilépőkártya

- Írd le azt a módszert, amellyel a mondatokat összetevőkre tudjuk bontani!
- Mi jellemzi az összetevőket?
- Milyen tanulással járt számodra az idegen nyelvi mondat szerkezetek és a magyar összehasonlítása?

5. A NYELVTAN RÉSZEI, A NYELVI SZINTEK ÉS ALAPFOGALMAK

3 óra

RÁHANGOLÓDÁS

1. lépés: 1. feladat

Szólánc

T/1.

39. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A cél annak a megtapasztaltatása, hogy a szavak, morfok ugyanazoknak az építőköveknek a különböző kombinációi.

- A táblára kerüljenek fel a már kimondott szavak! Több változatban is lehet játszani a játékot:

1. Ha véget ér a lánc, mondunk egy új szót (ez a legegyszerűbb)

2. Ha véget ér a lánc, szabad egy hangot hozzátenni az utolsó szóhoz, vagy elvenni belőle egy hangot

3. Ha véget ér a lánc, vissza lehet menni az utolsó olyan kimondott szóhoz, ahonnan tudjuk másképpen folytatni a láncot.

- Célszerű a 2. változatot mindenképpen kipróbálni, hogy különböző hosszúságú szavak kerüljenek a táblára. Első szóként egyszerű egyszótagú szót adjunk meg (pl.: *nyár, sor, fal* stb.)!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus készség, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: játék

A nyelvtanról sok mindent megtanultatok már, de arról még nem volt szó, hogyan épül fel maga a nyelvtan. Milyen részei vannak, és mi jellemzi ezeket a részeket? Erre keressük a választ a fejezet utolsó részében.

1. Szólánc

Olyan szót mondj, amely csak egy hangban különbözik a társad által mondott szótól!

JELENTÉSTEREMTÉS

2. lépés: 2. feladat

Egy kis statisztika

T/2.

39. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók: A feladat célja annak felismertetése, hogy számszerűsíteni tudjuk, milyen kevés fajta építőelemből épülnek fel a szavak.

Kiemelt készségek, képességek: anyanyelvi tudatosság, matematikai érzék

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: statisztikakészítés

Eszközök: az előző lépés szavai a táblán

2. Egy kis statisztika

Számold meg, hogy hány hang szerepel a táblára felírt szavakban összesen (ha egy hang többször is előfordul, azt a számot vedd, ahányszor szerepel)!

Számold meg azt is, hány különböző hang fordul elő a szavakban összesen!

Mennyi a kettő hányadosa?

Hogy változna a hányados, ha sokkal több szó lenne a táblán?

Mi következik ebből?

3. lépés: 3. feladat

Betűvető

T/3.

39. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A cél annak a megtapasztaltatása, hogy a hangokból nem akármilyen sorrendben épülhetnek fel szavak.

- Minden csapat húzzon 6 betűkártyát a zsákból! A feladat az, hogy minél több 2–6 betűs szót alkossanak a kártyákból. Minden szó annak a számnak a négyzetét éri, ahány betűből áll.

- Minden csoport jelöljön ki egy jegyzőt, aki a kártyákat kihúzza, felírja a kapott betűket, majd a kirakott szavakat, ellenőrzi, hogy a felírt szavak kirakhatók-e a betűkből, a végén pedig kiszámolja a végeredményt! A jegyző nem adhat tanácsokat a játékosoknak.

- Minden kör végén egy ember (aki nem a jegyző) menjen át egy másik csapatba jegyzőnek!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus készség, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: 3-5 tagú vegyes csoportok

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: játék

Eszközök: betűkártyák zsákban (Scrabble-zsák, vagyis minden betű a gyakoriságának megfelelő arányban van a zsákban)

3. Betűvető-verseny

Állítsatok össze a kihúzott betűkből minél többféle, 2–6 betűből álló szót!

Minden szó annak a számnak a négyzetét éri, ahány betűből áll.

Minden csoport jelöljön ki egy jegyzőt, aki a kártyákat kihúzza, felírja a kapott betűket, majd a kirakott szavakat, ellenőrzi, hogy a felírt szavak kirakhatók-e a betűkből, a végén pedig kiszámolja a végeredményt!

4. lépés: 4. feladat

Kombinatorikai feladat

T/4.

39. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók

- A cél annak a felismertetése, hogy a lehetséges kombinációkból csak igen keveset használunk fel, amikor értelmes szavakat alkotunk a betűkből.
- A csoportokon belüli munkamegosztásban segíthetünk, pl.: mindenki egy-egy kihúzott betűsorra vonatkozóan számoljon, vagy mindenki különböző hosszúságú szavakra vonatkozóan, és így tovább.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus készség, matematikai képességek

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: az előző csoportok

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

Eszközök: az előző lépésben készített eredménylapok (megadott betűk, kirakott szavak)

4. Kombinatorikai feladat

Az eredménylapotokon szereplő betűkből elvileg hány szót lehetett volna kirakni (az értelmetleneket is beleszámítva)?

Vagyis: a kapott betűkből hány kétbetűs, hárombetűs stb. sorozatot lehetett volna alkotni? (Vegyétek úgy, mintha minden betű különböző lenne!)

Mekkora a hányadosa az általuk kirakott szavak számának és az összes lehetséges sorozat számának?

MEGOLDÁSOK

n különböző betűkártyából $\binom{n}{k} = \frac{n!}{k!(n-k)!}$ -féleképpen lehet k betűt kiválasztani, tehát 6 kártyából

egyféleképpen lehet 6 kártyát, hatféleképpen lehet 1 és 5 kártyát, tizenötféleképpen lehet 2 vagy 4 kártyát, és húszféleképpen lehet 3 kártyát kiválasztani. Ha m darab, különböző kártyánk van, azt $m!$ -féleképpen lehet sorbarakni, tehát a hat egykártyás választás összesen 6 lehetőséget, a tizenöt kétkártyás 30 lehetőséget, a húsz háromkártyás 120 lehetőséget, a tizenöt négykártyás 360 lehetőséget, a hat ötkártyás 720 lehetőséget, az egy hatkártyás pedig újabb 720 lehetőséget jelent. Ez összesen 1956 lehetőség.

Sokkal bonyolultabb a helyzet, ha a 6 kártya között egyforma betűk is vannak. Ha n darab kártyában k_1 darab b_1 betű, és így tovább, k_j darab b_j betű szerepel ($k_1 + \dots + k_j = n$), akkor a kirakható n hosszúságú szavak száma $\frac{n!}{k_1! \dots k_j!}$.

5. lépés: 5. feladat

Fonotaktika

T/5.

40. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- A cél azoknak az okoknak a feltárása, amiért a hangok nem kombinálódhatnak tetszőlegesen a nyelv szavaiban.
- Kérdezzük meg, hogy tudnak-e olyan hangsort mondani, amit az előző számításba beleszámoltak, de valójában nem lehetne olyan magyar szó! (Például nem lehetne olyan kétbetűs szó, aminek *tl*, *lk* stb. az alakja.)
- Kérdezzünk rá, hogy mi lehet ennek az oka, de ne várjunk túlságosan pontos válaszokat (elegendő annyit kimondani, hogy „kell, hogy legyen magánhangzó a szóban”, „nehéz lenne kimondani” stb.).
- Mondjuk ki, hogy kétféle okból nem léteznek bizonyos szavak: lehet VÉLETLEN az oka a hiánynak, és van olyan eset, amikor a nyelv felépítése miatt, SZABÁLYSZERŰEN hiányzik egy hangsor.
- Kérdezzünk rá arra, hogy a morfok milyen kisebb egységekből állnak, és mondjuk ki (esetleg sematikusan rajzoljuk fel), hogy ahogyan a mondat szóalakok sorozata, a szóalakok pedig morfok sorozatai, úgy a morfok hangok sorozatai. Mindezt jegyezzék is le a tanulók!
- Olvassuk el a fonémákról szóló szöveget!

Kiemelt készségek, képességek: rendszerlátás, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: közös megbeszélés

5. Mondjatok olyan hangsorokat, amelyeket az előző feladatban beszámítottatok, de mégsem lehetnének magyar szavak! Vajon mi az oka ennek?

A FONÉMÁKRÓL (OLVASMÁNY)

Korábban tanultunk arról, hogy bizonyos MORFOKAT úgy tekintünk, hogy azok ugyanannak a MORFÉMÁNAK az ALLOMORFJAI, például feltételezhetjük, hogy a -ban és a -ben morfolk ugyanannak a -BAN morfémának a megjelenési formái, mert a környezettől függően, de ugyanabban a funkcióban jelenik meg a kettő. Máskor nem ilyen egyszerű dönteni, például nehéz lenne amellet (vagy az ellen) érvelni, hogy a személyragok (pl.: -m, -d, -ja/-je, -nk, -tok, -k) az én, te, ő, mi, ti, ők morfolkak az allomorfbjai, hiszen funkciójuk – mondhatja valaki – ugyanaz.

Még bonyolultabb a helyzet a hangokkal. Nagyon elterjedt az a felfogás, hogy a különböző környezetben más és más formában megjelenő hangok egymás ALLOFÓNJAI lehetnek, ha ugyanannak az absztrakt egységnek, FONÉMÁNAK felelnek meg. Például a nagy szó utolsó hangja mindig zöngétlen, ha zöngétlen akadályhang követi (nagy kutya), tehát kézenfekvő feltételezni, hogy a GY fonémának két allofónja van, a zöngés és a zöngétlen gy. Ha az ilyen váltakozás csak szigorúan a hangtani környezettől függ (mint például a gy esetében, ahol csak az utána következő hang számít), akkor valóban kézenfekvő ez a gondolat. Máskor azonban az egy fonémához sorolás legalább annyira vitatható, mint a morfolk esetében láttuk. Például kevésbé világos, hogy a -ban/-ben váltakozásban az a és az e tekinthetők-e egyazon fonéma allofónjainak. Emellett szólna, hogy az, hogy mikor melyikük jelenik meg, a hangtani környezettől függ. Ellene szólna viszont az, hogy csak ebben a toldalékban és a hozzá hasonlóknak (pl.: -nak/-nek) figyelhetjük meg a váltakozást, márpedig ha a fonémák a morfémák építőkövei, akkor azt várnánk, hogy más morfémákban is előfordulna ez a bizonyos a/e fonéma.

6. lépés: 6. feladat

Egy mondat „összetétele”

T/6. 41. oldal

15 PERC

Tanári instrukciók

- A cél a már eddig megismert nyelvi szintek vizuális ábrázolása.
- Minden csoport egy mondattal dolgozik.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus képesség, anyanyelvi tudatosság, rendszerlátás

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: négy vegyes csoport

Munkaformák: csoportos munka

Módszerek, eljárások: poszterkészítés

Eszközök: poszterkészítéshez szükséges eszközök

6. Alkossatok négy csoportot!

Ábrázoljátok poszteren, hogy milyen egyre kisebb részekre tudjuk felbontani a következő mondatot (összetevők, szóalakok, morfok, hangok)! Hagyjatok helyet a poszteren további feladatoknak!

- A) Pál hamar elaludt.
- B) Kati hozott virágot.
- C) A fiúk lementek a tóra.
- D) Láttam tegnap vombatot.

MEGOLDÁSOK

Összetevők:

- A) [hamar [Pál elaludt]];
- B) [Kati [hozott virágot]];
- C) [[A fiúk] [lementek [a tóra]]];
- D) [tegnap [láttam vombatot]].

Morfok:

- A) Pál, hamar, el, alud, t;
- B) Kati (Kat, i), hoz, ott (o, tt), virág, ot (o, t);
- C) a, fiú, k, le, men, tek (t, ek (e, k)), a, tó, ra;
- D) lát, tam (t, am (a, m)), tegnap, vombat, ot (o, t).

7. lépés: 7. feladat

Kísérletezés a sorrenddel

T/7.

41. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- A csoportok ugyanazok, mint az előző feladatban.
- A cél annak a felismertetése, hogy a lehetséges sorrendek szempontjából nagy különbség van a nyelvi szintek között.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus készség, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: az előző csoportok

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: poszterkészítés

Eszközök: poszterkészítéshez szükséges eszközök

7. Kísérletezzetek a sorrenddel!

A poszterre írjátok fel a mondatot úgy, hogy más sorrendben legyenek

- (1) az összetevők a mondaton belül;
- (2) a szóalakok az összetevőkön belül;
- (3) a morfok a szóalakokon belül;
- (4) a hangok a morfokon belül!

8. lépés: 8. feladat

Kísérletezés helyettesítéssel

T/8.

41. oldal

5 PERC

Tanári instrukciók

- A csoportok ugyanazok, mint az előző feladatban.
- A cél annak a felismertetése, hogy a lehetséges helyettesítések szempontjából nagy különbség van a nyelvi szintek között.

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikus készség, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport – a differenciálás lehetőségei: az előző csoportok

Munkaformák: csoportos

Módszerek, eljárások: poszterkészítés

Eszközök: poszterkészítéshez szükséges eszközök

8. Kísérletezzetek helyettesítéssel!

A poszterre írjátok fel a mondatot úgy, hogy helyettesítsétek benne

- (1) némelyik összetevőt a mondaton belül;
- (2) némelyik szóalapot az összetevőkön belül;
- (3) némelyik morfot a szóalakokon belül;
- (4) némelyik hangot a morfokon belül!

9. lépés: 9. feladat

A nyelvi szintek különbségei

T/9. 42. oldal
5 PERC

Tanári instrukciók

- Kérdezzünk rá, mit tapasztaltak a tanulók a kísérletekben!
- Vezessük rá őket, hogy a magyarban az összetevők és a szavak sorrendje meglehetősen szabad, míg a morfok sorrendje a szavakban egyáltalán nem, a hangok pedig semmilyen nyelvben nem rendezhetők át a morfokon belül.
- Az összetevők, szóalakok és morfok helyettesíthetők más hasonló funkciójúakkal, míg a hangoknak nincs rögzített funkciójuk (pl.: jelentésük), ezért nem helyettesíthetők másokkal.

Kiemelt készségek, képességek: általánosító képesség, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: közös megbeszélés

9. Beszéljétek meg a tapasztalatokat!

Milyen különbségeket tapasztaltatok a hangok, a morfok és a szavak sorrendjével, illetve helyettesíthetőségével kapcsolatban?

10. lépés: 10. feladat

Szórendi rejtvény

T/10. 42. oldal
15 PERC

Tanári instrukciók

- A rejtvény tanulsága az, hogy vannak olyan nyelvek, mint például az indonéz, amelyekben a szavak és összetevők sorrendjét nem lehet szabadon megváltoztatni, mert annak jelentés-megkülönböztető szerepe van.
- Olvastassuk el az ismeretközlő szöveget!

Kiemelt készségek, képességek: kombinatorikai és logikai készség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: rejtvény

10. Az alábbi mondatok és kifejezések indonéz nyelven vannak.

- (1) Engkau guru adik saya.
Te az öcsém tanára vagy.
 - (2) guru adik sahabat engkau
a barátod öccsének a tanára
 - (3) Adik saya sahabat guru engkau.
Az öcsém a tanárod barátja.
 - (4) Saya guru sahabat engkau.
Én a barátod tanára vagyok.
 - (5) Adik saya guru engkau.
Az öcsém a te tanárod.
- a) A magyar jelentés alapján készíts szótárt!
INDONÉZ MAGYAR
 - b) Fejtsd meg, hogy mi határozza meg a mondatokban és kifejezésekben a szavak sorrendjét!
 - c) Ezek után válaszolj arra a kérdésre, hogy lehetne-e másképpen is értelmezni a 2. mondatot, mint a megadott jelentés!
 - d) Olvasd el az összefoglalást a nyelvi szintekről! Ha van kérdésed, tedd fel tanárodnak!

A NYELVI SZINTEK

A nyelvek rendszerében általában öt különböző szintről szoktak beszélni:

- I) a beszédhangok,
- II) a morfok,
- III) a szavak,
- IV) a mondatok és más összetett kifejezések és
- V) a szöveg szintjéről.

Ezeknek a szinteknek mind sajátos sorrendbeli és használatbeli jellegzetességeik vannak:

- 1) A beszédhangoknak nincs saját jelentésük, csak arra szolgálnak, hogy megkülönböztessék egymástól a morfokat.
- 2) A morfoknak általában saját jelentésük vagy nyelvtani szerepük van, és bennük a beszédhangok meghatározott sorrendben követik egymást.
- 3) A szavak önálló jelentéssel vagy szereppel rendelkeznek, bennük a morfok sorrendje viszonylag kötött, de majdnem minden szó előtt és után szinte bármilyen fajta szó állhat.
- 4) Az összetevőkben és a mondatokban a szavak, kifejezések sorrendje általában nem szigorúan kötött.
- 5) A szövegben a mondatok sorrendjét a szöveg típusa és szerkezete határozza meg, de elvileg bármilyen mondatfajta bármilyen másik mondatfajta követhet.

MEGOLDÁSOK

- a) Szótár: *engkau* – te; *guru* – tanár; *adik* – öccse vkinek; *saya* – én; *sahabat* – barát.
- b) A mondat elején áll az alany, utána az állítmány; névszói állítmány esetén nincs igealak. A birtokos szerkezetben a birtokos követi a birtokot. Névelőket, toldalékokat nem találunk.
- c) A 2. mondat második lehetséges értelmezése: *guru* – a/egy tanár (alany); *adik sahabat engkau* – a barátod öccse (állítmány), vagyis: 'A/Egy tanár a barátod öccse'.

11. lépés: 11. feladat

Szöveg szerkezetének ábrázolása

T/11. 43. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: A cél a szöveg szerkezetéről és kohéziójáról (a retorikai viszonyokról) tanultak felidézése.

Kiemelt készségek, képességek: szövegértés, pragmatikai kompetencia, vizualizációs készség

Célcsoport: az egész osztály

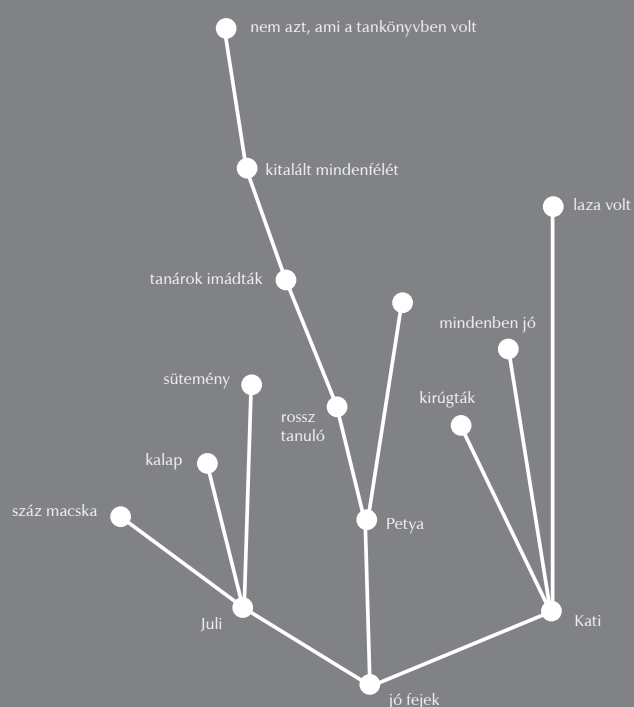
Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: ágrajz-készítés

11. Korábban már volt szó arról, hogy a szövegeknek is van szerkezetük (pl. a 9. évfolyam 1. fejezetében). Ábrázold ágrajzzal (vagy a most megismert ábrázolási módszerrel: téglalapokkal) a következő szöveg szerkezetét!

Milyen jó fejek jártak az osztályomba! A Julinak száz macskája volt, mindig kalapban járt, és süteményt sütött nekünk. A Petya iszonyú rossz tanuló volt. Minden tanár imádta. Nem tanult semmit, mindig kitalált mindenfélét, amik nem voltak hülyeségek. Soha nem azt, ami a tankönyvben volt. Egyszer osztálykiránduláson leszállt előbb a vonatról, bérelt egy biciklit, és utánunk jött. Virtuózan focizott. A Katit kirúgták egy szakközépbe, egy évet lenyomott valami műhelyben. Nálunk a legjobb volt matekból meg minden másból. Nagyon laza volt, baromi jókat mesélt a munkahelyéről.

MEGOLDÁS

12. lépés: 12. feladat

Szövegbeli viszonyokat jelölő szavak

T/12.

44. oldal

10 PERC

Tanári instrukciók: A cél, hogy tudatosítsuk a különösen szövegszerkezeti, retorikai viszonyokat jelölő szavak, kifejezések szerepét és használatuk jelentőségét.

Kiemelt készségek, képességek: szövegalkotás, kreativitás, pragmatikai kompetencia

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

12. Illessz be az előző feladat szövegébe minél többet a megadott szavak közül úgy, hogy az eredeti szerkezete ne változzon meg!

A szerkezetet ábrázoló rajzon is tüntesd fel a beillesztett kifejezéseket!

de, aztán, pedig, is, na mindegy, szóval, viszont, ezért, mert, képzelj, például, és, meg, ráadásul, sőt, viszont, erre, figyelj

LEHETSÉGES MEGOLDÁS

Például: Képzeld, milyen jó fejek jártak az osztályomba! Például a Julinak száz macskája volt, meg mindig kalapban járt, és sütött nekünk süteményt. Aztán a Petya iszonyú rossz tanuló volt. De minden tanár imádta. Pedig nem tanult semmit, de mindig kitalált mindenfélét, amik ráadásul nem voltak hülyeségek. Viszont soha nem azt, ami a tankönyvben volt. Például egyszer osztálykiránduláson leszállt előbb a vonatról, erre bérelt egy biciklit, és utánunk jött. Ráadásul virtuózan focizott. Na mindegy. A Katit meg kirúgták egy szakközépbe, aztán egy évet lenyomott valami műhelyben. De nálunk a legjobb volt matekból meg minden másból. Szóval nagyon laza volt, például baromi jókat mesélt a munkahelyéről.

13. lépés: 13. feladat

T/13. 45. oldal
10 PERC

Tanári instrukciók

- Azokat a kifejezéseket, amelyeket a mindennapi beszélt nyelvben a szövegbeli retorikai viszonyok jelölésére használunk, az írott beszédben különösen kerüljük („hát”-tal nem kezdünk mondatot, stb.).
- Fontos gyakorolni, akár a túlzásig vagy a paródiáig menően, hogyan lehet kiváltani ezeket a kifejezéseket az ünnepélyes, emelkedett regiszterben.

Kiemelt készségek, képességek: szövegalkotás, stílusérzék, humorérzék

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: feladatmegoldás

**13. Az előző feladatban „feldíszített” szöveget most írd át olyan beszámolóvá, amely beke-
rülhetne az iskolátok alapítása alkalmából megjelenő ünnepi kiadványba, amelyben csupa
veretes szöveg szerepel!**

LEHETSÉGES MEGOLDÁS

Például: Az osztályomban igen sok különleges személyiség végezte tanulmányait. Elég talán Julit említenem, aki rajongott a macskákért, ő maga is jó néhány példányt nevelgetett otthonában. Állandó viseletéhez tartozott a fejfedő, és igen ízletes süteményeket készített nekünk számos alkalommal. Élénken emlékszem Petyára is, aki nem jeleskedett a tanulmányokban, mindazonáltal elnyerte minden pedagógusunk rokonszenvét. Ő annak ellenére, hogy nem sűrűn forgatta tankönyveinket, olyan meglepő elképzelésekkel rukkolt elő, amelyek nem álltak távol az igazságtól, mégsem estek egybe azzal, amit könyveink tartalmaztak. Vele esett meg az, hogy egy osztálykirándulás alkalmával a kelteténél előbb szállt le a vonatról, de feltalálta magát, bérbe vett egy kerékpárt, és azon kerekezve csatlakozott hozzánk. Valóságos ördöge volt a labdarúgásnak. Szólnom kell még Katiról is, akit előzőleg eltanácsoltak egy szakközépiskolából, majd egy álló évig műhelyben dolgozott, végül csatlakozott osztályközösségünkhöz. Attól fogva kiemelkedett közülünk mind matematikában, mind a többi tantárgyban. Mindamellet fésztelen, barátságos egyéniség volt, amit az is fényesen bizonyít, milyen jóízűen adomázott korábbi munkahelyéről.

14. lépés: 14. feladat

T/14. 46. oldal
10 PERC

Tanári instrukciók: Az előző feladatokat külön-külön és egymással összehasonlítva is részletesen beszéljük meg.

Kiemelt készségek, képességek: általánosítási képesség, anyanyelvi tudatosság

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: frontális

Módszerek, eljárások: megbeszélés

14. Figyeljétek meg és vitassátok meg, hogy az átalakított szövegben milyen szavakkal jelöltétek a szövegbeli viszonyokat!

REFLEKTÁLÁS

15. lépés: 15. feladat

T/15. 46. oldal

Kilépőkártya

Tanári instrukciók: Kérjük a kilépőkártyák megírását házi feladatként, majd a következő óra elején szedjük be őket, hogy képet kapjunk arról, hogyan értékelték a tanulók ezt a fejezetet.

Kiemelt készségek, képességek: reflexiós készség

Célcsoport: az egész osztály

Munkaformák: egyéni

Módszerek, eljárások: kilépőkártya

15. Kilépőkártya

1. Fogalmazd meg, mit jelent számodra az, hogy a nyelv rendszer!
2. Mennyiben találsz eredményesnek és mennyiben látod eredménytelennek a tanult nyelvészeti elemzési módszert, a disztribúciós elemzést? Szedd össze az eredményeket és a kudarcokat, a problémákat, amelyekkel magad is találkozta!
3. Véleményed szerint mi teheti, teszi különösen nehezzé a nyelvi elemzéseket?

4. Számodra mi volt hasznos ebből a nyelvészeti fejezetből? És miért? (Ha nem volt ilyen, indokold meg, miért gondolod így!)
5. Mit gondolsz, mi volt felesleges ebből a fejezetből? És miért? (Ha nem volt ilyen, indokold meg, miért gondolod ezt!)
6. Mi a tapasztalatod arról, adhatók-e tökéletes nyelvi elemzések, rendszerezések vagy sem? Hozz fel véleményed indoklásául néhány saját tapasztalatot, amelyet ennek a fejezetnek az elvégzése alatt szerezte!

FELADATLAP I.

A NYELVTAN ALAPFOGALMAI, A SZERKEZETI ELEMZÉS MÓDSZEREI CÍMŰ FEJEZETHEZ

Az alábbi táblázatban a *ház* és a *kéz* szó török megfelelőinek alakjait találod.

TÖRÖK	MAGYAR	TÖRÖK	MAGYAR
evimiz	házunk	elin	kezed
evde	házban	eller	kezek
evlerimiz	házaink	elim	kezem
evim	házam	elimde	kezemben
eve	házhoz	ellerimiz	kezeink
evleriniz	házaitok	ellerimde	kezeimben
evlerimden	házaimból	eline	kezedbe
evler	házak	ellerimden	kezeimből
evlerde	házakban	ellerim	kezeim
evden	házból	ellerin	kezeid
evlerim	házaim	ellerinize	kezeitekbe
evine	házadba	elimden	kezemből

- a) Vizsgáld meg a török szóalakokat, és állapítsd meg, hogyan tagolhatóak szótövekre és toldalékokra! Vonallal jelöld a morfhatarokat!
- b) Töltsd ki a fenti példákból vett adatokkal az alábbi szótéglalapot! (Több jó megoldás is elképzelhető.)

c) Fogalmazd meg röviden, mit bizonyít, hogy rajzolható ilyen szótéglalap!

d) Add meg az alábbi magyar morfémák török megfelelőit!

MAGYAR	TÖRÖK
kéz	
ház	
-ba/-be	
-ban/-ben	
-ból/-ből	
{főnévi többesszám}	
{egyes szám első szem. birtokos}	
{egyes szám második szem. birtokos}	
{többes szám első szem. birtokos}	
{többes szám második szem. birtokos}	

e) Fordítsd le az alábbi magyar szóalakokat törökre!

MAGYAR	TÖRÖK
házadból	
házunkba	
házamba	

FELADATLAP II.

A NYELVTAN ALAPFOGALMAI, A SZERKEZETI ELEMZÉS MÓDSZEREI CÍMŰ FEJEZETHEZ

1. **Egy nem magyar anyanyelvű barátod jellegzetesen téveszti a magyar toldalékolást. A következő levelet küldte neked.**

Szia!

Tegnap érkeztem csak haza az európai körútomról. Nagyon örültem, hogy találkozhatotunk végre személyesen is. Budapest gyönyörű város, a közeljövőben szeretnék újra meglátogatni téged. Elvihetnél még sok helyre, amit nem látottam mostani látogatásomkor. Szeretném újra látnom az összes hidet, a budai várt, a múzeumokat, szeretném elmennem kirándulnom a budai hegyekbe, és meglátogatnom a híres fürdőket. Beszéljünk meg, mikor érel rá a nyáron.

Miután elbúcsúztunk egymástól, Bécsbe utaztam, onnan tovább Németországba, de ott csak Berlint és Münchent néztem meg. Aztán Párizsba utaztam, ami Budapest után a második legnagyobb élményem volt. Párizs is gyönyörű város. Bár sajnos nemcsak jó élményeim vannak onnan: a pályaudvaron két órán át keresték az összes csomagomat, mert elvesztettek. Végül nagy nehézen megtalálottam őket, úgyhogy minden jóra fordult, semmi sem tűnt el.

A napokban le kell tennem a két vizsgámokat, amiket elhalasztottam az utazás miatt. Szóval, most tanulom. És jövő héttől újra járok magyarórákra. Kíváncsi vagyok, mit szólja majd a tanárnő, hogy milyen folyékonyon beszélek már és mennyit fejlődött a szókinccsem ez alatt a pár hét alatt.

Veled mizújs?

Várom a válaszodot az utazással kapcsolatban. Majd a vizsgámok után én is írok.

Addig is minden jót!

George

- a) Húzd alá George levelében mindazt, amit eltévesztett!
- b) Válassz ki két jelenséget, amit George rendszeresen eltévesztett! Írd le, hogy milyen alapon téveszti el őket! Írd le, mik lehetnek a „rossz szabályok” a fejében lévő nyelvtanban!

- -----

- c) Magyarázd el neki a lehető legegyszerűbben, hogy hogyan tudja „kitalálni” a megfelelő toldalékokat, és hogy mi az, amit mindenképp meg kell jegyeznie, mert nem tudja sehonnan kitalálni!

- -----

2. Az alábbi levelet egy vidéki rokon írta. Levelében jó néhány olyan szóalakat találsz, amelyeket te esetleg nem használsz, vagy a tévében nem így használják. Húzd alá a szövegben, te melyik alakot, illetve alakokat nem használod!

Édes Öregem!

Most értesülök róla, hogy unokabátyád tanítsa az én kis öcsémet a gimnáziumba. Ezt a szerencsét! Jó gyerek az öcsi, csak egy kicsit lusta, ezér arra kérem kedves bátyádat, hogy fenýíténé őtet, ahogyan kell, nézzen csak egy kicsit a körmére, hogy meg-e tanulja az a leckéit. Írnák én ám neki is, de nem tudom az ő címét. Ezér arra kérlek, add át neki ezt az üzenetet.

Nemsokára mi is fel kell utazzunk a városba, gyűjcsük is már a pénzt rája. Akkor majd ellátogatunk nálatok is. Ha nem dolgoznák minden nap, már indulhatnák is, de még a szüretet be kell fejezzük. Viszünk majd szőlőt, meg egy-két apróságot.

A viszontlátásig is ölel:

Béla bácsi

- a) Magyarázd el, hogy miben különbözik a szöveg írójának a nyelvtani rendszere a tiedtől (ha attól nem különbözik, akkor attól a nyelvváltozattól, amit a tévében legáltalánosabban használnak!) (A nyelvtani eltérésekre, ne a stílári változatokra figyelj elsősorban!)
- -----

b) Hasonlítsd össze George és Béla bácsi levelét! Azonos típusú furcsa nyelvi jelenségeket találsz a két szövegben? Ha igen, miért igen? Ha nem, miért nem?

3. A magyar *-stul/-stül* toldalékkal kapcsolatban nincs egyetértés a nyelvészek között abban, hogy esetragnak tekinthető-e. Hozz érveket amellett, illetve az ellen, hogy a *-stul/-stül* esetrag!

a) Érvek, példák amellett, hogy esetrag

A magyar *-stul/-stül* toldalékot érdemes az esetragok között számontartani, hiszen:

b) Érvek, példák amellet, hogy nem esetrag

A magyar *-stul/-stül* toldaléket nem érdemes az esetragok között számontartani, hiszen:

4. Az alábbiakban néhány mondatot találsz. A tanult módszerek segítségével állapítsd meg a mondatok összetevős szerkezetét!

a) Pista felakasztotta a fogasra a kabátját.

b) Tegnap lassú, nehéz eső hullott.

c) Természetesen mindenképp meg fogom csinálni a feladatot.

d) Érettségi után ők nem jártak iskolába.

2. Vizsgáld meg, hogy annak a szövegnek, amelyet az előző kérdésre válaszoltál, néhány részét hogyan tudnád a jelentés megtartása mellett átalakítani, megváltoztatni (helyettesítés, sorrend megváltoztatása) az egyes nyelvi szinteken. Használd ehhez az alábbi táblázatot!

	EREDETI	HELYETTESÍTÉS	SORREND
SZÖVEG (rövidíthetsz)			
MONDAT			
ÖSSZETEVŐ			
SZÓ			
MORF			
BESZÉDHANG			

3. Fogalmazd meg minél tömörebben (lehetőleg egy mondatban) a fenti táblázatból levonható általánosítást a nyelvi szintekre nézve!

TANÁRI ÚTMUTATÓ A NYELVTAN ALAPFOGALMAI, A SZERKEZETI ELEMZÉS MÓDSZEREI CÍMŰ FEJEZETHEZ KÉSZÜLT I. FELADATLAPHOZ

Hozzávetőleges idő: 15-20 perc

Megjegyzés

A feladat az első modul elvégzése után már elvégezhető. Akár önmagában is alkothat egy felmérő dolgozatot. Elvégeztetését azért javasoljuk az első modul után, mivel a további modulokban való előrehaladás feltétele az alapvető módszerek megértése. Ez a felmérő feladat mindazoknak a módszereknek az alkalmazási képességét méri, amelyekre a fejezet többi modulja során feltétlenül szükség lesz.

Az alábbi táblázatban a *ház* és a *kéz* szó török megfelelőinek alakjait találod.

TÖRÖK	MAGYAR	TÖRÖK	MAGYAR
evimiz	házunk	elin	kezed
evde	házban	eller	kezek
evlerimiz	házaink	elim	kezem
evim	házam	elimde	kezemben
eve	házhoz	ellerimiz	kezeink
evleriniz	házaitok	ellerimde	kezeimben
evlerimden	házaimból	eline	kezedbe
evler	házak	ellerimden	kezeimből
evlerde	házakban	ellerim	kezeim
evden	házból	ellerin	kezeid
evlerim	házaim	ellerinize	kezeitekbe
evine	házadba	elimden	kezemből

a) Vizsgáld meg a török szóalakokat, és állapítsd meg, hogyan tagolhatóak szótövekre és toldalékokra! Vonallal jelöld a morfhatarokat!

b) Töltsd ki a fenti példákából vett adatokkal az alábbi szótéglapot! (Több jó megoldás is elképzelhető.)

c) Fogalmazd meg röviden, mit bizonyít, hogy rajzolható ilyen szótéglalap!

d) Add meg az alábbi magyar morféimák török megfelelőit!

MAGYAR	TÖRÖK
kéz	
ház	
-ba/-be	
-ban/-ben	
-ból/-ből	
{főnévi többesszám}	
{egyes szám első szem. birtokos}	
{egyes szám második szem. birtokos}	
{többes szám első szem. birtokos}	
{többes szám második szem. birtokos}	

e) Fordítsd le az alábbi magyar szóalakokat törökre!

MAGYAR	TÖRÖK
házadból	
házunkba	
házamba	

MEGOLDÁS

a) Tövek és toldalékok a török szóalakokban

Pontozás: összesen adható $0,5 \times 24 = 12$ PONT.

TÖRÖK	MAGYAR	TÖRÖK	MAGYAR
ev-im-iz	házunk	el-in	kezed
ev-de	házban	el-ler	kezek
ev-ler-im-iz	házaink	el-im	kezem
ev-im	házam	el-im-de	kezemben
ev-e	házhoz	el-ler-im-iz	kezeink
ev-ler-in-iz	házaitok	el-ler-im-de	kezeimben
ev-ler-im-den	házaimból	el-in-e	kezedbe

ev-ler	házak	el-ler-im-den	kezeimből
ev-ler-de	házakban	el-ler-im	kezeim
ev-den	házból	el-ler-in	kezeid
ev-ler-im	házaim	el-ler-in-iz-e	kezeitekbe
ev-ine	házadba	el-im-den	kezemből

b) Egy lehetséges szótéglalap

Pontozás: létező szótéglalap rajzolása 3 PONT.

EV-LERIMIZ	EV-LERIM	EV-INE
EL-LERIMIZ	EL-LERIM	EL-INE

c) Fogalmazd meg röviden, mit bizonyít, hogy rajzolható ilyen szónégyszet!

Pontozás: a jó válasz 3 PONT.

Az, hogy (bővíthető) szónégyszetet tudunk rajzolni, azt bizonyítja, hogy morfhataáron vágtuk el a török szóalakokat.

d) Add meg az alábbi magyar morfémák török megfelelőit!

Pontozás: minden jó megoldásra 0,5 PONT adható; ÖSSZESEN 5 PONT.

MAGYAR	TÖRÖK
kéz	EL
ház	EV
-ba/-be	-E
-ban/-ben	-DE
-ból/-ből	-DEN
{főnévi többesszám}	-LER
{egyes szám első szem. birtokos}	-IM
{egyes szám második szem. birtokos}	-IN
{többes szám első szem. birtokos}	-IM-IZ
{többes szám második szem. birtokos}	-IN-IZ

e) Fordítsd le törökre az alábbi szóalakokat!

Pontozás: minden jó megoldásra 1 PONT adható, tehát ÖSSZESEN 3 PONT.

MAGYAR	TÖRÖK
házadból	EV-IN-DEN
házunkba	EV-IM-IZ-E
házamban	EV-IM-DE

TANÁRI ÚTMUTATÓ A NYELVTAN ALAPFOGALMAI, A SZERKEZETI ELEMZÉS MÓDSZEREI CÍMŰ FEJEZETHEZ KÉSZÜLT II. FELADATLAPHOZ

[Ezt a feladatlapot a 2. és 3. modul elvégzése után ajánljuk.]

1. feladat

A megoldásra szánt idő: kb. 10 perc

1. Egy nem magyar anyanyelvű barátod jellegzetesen téveszti a magyar toldalékolást. A következő levelet küldte neked.

Szia!

Tegnap érkeztem csak haza az európai körútomról. Nagyon örültem, hogy találkozhattunk végre személyesen is. Budapest gyönyörű város, a közeljövőben szeretnék újra meglátogatni téged. Elvihetnél még sok helyre, amit nem látottam mostani látogatásomkor. Szeretném újra látnom az összes hidet, a budai várt, a múzeumokat, szeretném elmennem kirándulnom a budai hegyekbe, és meglátogatnom a híres fürdőket. Beszéljünk meg, mikor érel rá a nyáron.

Miután elbúcsúztunk egymástól, Bécsbe utaztam, onnan tovább Németországba, de ott csak Berlint és Münchent néztem meg. Aztán Párizsba utaztam, ami Budapest után a második legnagyobb élményem volt. Párizs is gyönyörű város. Bár sajnos nemcsak jó élményeim vannak onnan: a pályaudvaron két órán át keresettük az összes csomagomokat, mert elveszettek. Végül nagy nehézen megtaláltam őket, úgyhogy minden jóra fordult, semmi sem tűnt el.

A napokban le kell tennem a két vizsgámokat, amiket elhalasztottam az utazás miatt. Szóval, most tanulom. És jövő héttől újra járok magyarórákra. Kíváncsi vagyok, mit szólja majd a tanárnő, hogy milyen folyékonyon beszélek már és mennyit fejlődött a szókincsem ez alatt a pár hét alatt.

Veled mizújs?

Várom a válaszodot az utazással kapcsolatban. Majd a vizsgámok után én is írok.

Addig is minden jót!

George

- Húzd alá George levelében mindazt, amit eltévesztett!
- Válassz ki két jelenséget, amit George rendszeresen eltévesztett! Írd le, hogy milyen alapon téveszti el őket! Írd le, mik lehetnek a „rossz szabályok” a fejében lévő nyelvtanban!
- Magyarázd el neki a lehető legegyszerűbben, hogy hogyan tudja „kitalálni” a megfelelő toldalékokat, és hogy mi az, amit mindenképp meg kell jegyeznie, mert nem tudja sehonnan kitalálni!

Megoldás

- Lásd a szövegbeli aláhúzásokat: 33 hiba van a szövegben.

Szia!

Tegnap érkeztem csak haza az európai körútomról. Nagyon örültem, hogy találkozhattunk végre személyesen is. Budapest gyönyörű város, a közeljövőben szeretném újra meglátogatnom téged. Elvihetnél még sok helyre, amit nem látottam mostani látogatásomkor. Szeretném újra látnom az összes hidet, a budai várt, a múzeumokat, szeretném elmennem kirándulnom a budai hegyekbe, és meglátogatnom a híres fürdőket. Beszéljünk meg, mikor érel rá a nyáron.

Miután elbúcsúztunk egymástól, Bécsbe utaztam, onnan tovább Németországba, de ott csak Berlint és Münchent néztem meg. Aztán Párizsba utaztam, ami Budapest után a második legnagyobb élményem volt. Párizs is gyönyörű város. Bár sajnos nemcsak jó élményeim vannak onnan: a pályaudvaron két órán át keresették az összes csomagomokat, mert elveszettek. Végül nagy nehézen megtalálottam őket, úgyhogy minden jóra fordult, semmi sem tűnött el.

A napokban le kell tennem a két vizsgámokat, amiket elhalasztottam az utazás miatt. Szóval, most tanulom. És jövő héttől újra járok magyarórákra. Kíváncsi vagyok, mit szólja majd a tanárnő, hogy milyen folyékonyon beszélek már és mennyit fejlődött a szókincsem ez alatt a pár hét alatt.

Veled mizújs?

Várom a válaszodat az utazással kapcsolatban. Majd a vizsgámok után én is írok.

Addig is minden jót!

George

b)

- 1) Téveszti az igék múlt idejű alakját. Azt hiszi, hogy a múlt idő jele az -ott/-ett/-ött, amelyet az egyes szám harmadik személyű jelen idejű igeformához kell kapcsolni.
- 2) A magánhangzó-harmónia szabálya tévesen van a fejében: azt hiszi, hogy a „vegyes hangrendű” szavaknál mindig az utolsó szótaggal kell harmonizálnia a todalék magánhangzójának.
- 3) Láthatóan nagy gondot okoz neki a nyitótövek felismerése. Nem tudja, hogy a -k többes számot jelölő todalék után nyílt kötőhangzó szükséges. Viszont tudja, hogy a múlt idejű alakok nyitótökeként viselkednek: örültem, utaztam. Azt viszont nem tudja például, hogy a melléknevek szabályszerűen nyitótövek.
- 4) Érdekesen téveszti a névszók birtokos paradigmáját. Nem ismeri az -i több birtokra utaló todalékot, helyette a -k-t használja, amit a birtokos személyjel után rak.
- 5) Az infinitívuszos szerkezetek egyeztetésével is problémája van: nem tudja, hogy csak a személytelen infinitívusz vonzatú igék után jelenik meg egyeztetés az infinitívuszon: Szeretném újra látnom.
- 6) És nem tudja, hogy a jelen idő egyes szám második személyű határozatlan tárgyra utaló ragozásban csak akkor van -ol, ha -s/-sz stb. az ige végződése: érel. (De erre csak egy példa van a szövegben.)
- 7) A rövidülő névszótövekkel valószínűleg nincs tisztában: nehézen. (Bár erre is csak egyetlen példát látunk.)
- 8) A határozatlan/határozott tárggyal egyező alakokat is keveri, és a -lak/-lek-es alakot sem használja.

c) Magyarázd el neki a lehető legegyszerűbben, hogy hogyan tudja „kitalálni” a megfelelő todalékokat, és hogy mi az, amit mindenképp meg kell jegyeznie, mert nem tudja sehonnan kitalálni.

(Minden jó magyarázat elfogadható:)

- 1) Az, hogy az igék múltideje hogyan hangzik, a tőtől függ, azt, hogy melyik tő melyik típusba tartozik, meg kell tanulni.
- 2) Magánhangzó-harmónia: „vegyes” hangrendű szavakhoz a legtöbb esetben hátul képzett („mély”) ma-

gánhangzójú toldalék járul. A *híd* szóhoz hátul képzett toldalékokat kell tenni – ezt nem lehet kitalálni, meg kell tanulni.

- 3) A melléknévek mind nyitóővekek. A *-k* és a birtokos személyjelek után is nyílik a kötőhangzó. A főnevek esetében meg kell tanulni, melyik nyitóőve és melyik nem az.
- 4) A több birtokra utaló *-i* toldalék a birtokos személyjel elé (és a birtokolságot kifejező toldalék után) kerül. (Ebbe elvárható, hogy mélyebben is belemerjenek, ha elvégezték a 2. modul 15. lépésének 3. feladatát.)

Pontozás, értékelés

- a) 33 hibás szó, kifejezés van a szövegben. Az összes megtalálásáért jár 4 PONT, ebből arányosan vonjunk le, ha esetleg nem találják meg az összes hibát.
 - b) A két jelenség körülírására 4-4, tehát 8 PONT adható. (A hiányzó információkért arányosan vonjunk le.)
 - c) A két jelenség kijavítási elvének megjelölésére 4-4 pont adható, összesen tehát 8 PONT.
- Az egész feladatra 20 PONT adható.

2. feladat

A megoldásra szánt idő: kb. 10 perc

Megjegyzés

Az 1. és a 2. feladat lehet alternatív, mivel nagyjából ugyanazokat az ismereteket, képességeket méri. A 2. feladat könnyebb. Abban az esetben, ha csak a 2. feladatot adjuk fel, természetesen a b) feladatot húzzuk ki.

2. Az alábbi levelet egy vidéki rokon írta. Levelében jó néhány olyan szóalakat találsz, amelyeket te esetleg nem használsz, vagy a tévében nem így használják. Húzd alá a szövegben, te melyik alakot, illetve alakokat nem használod!

Édes Öregem!

Most értesülök róla, hogy unokabátyád tanítsa az én kis öcsémet a gimnáziumba. Ezt a szerencsét! Jó gyerek az öcsi, csak egy kicsit lusta, ezér arra kérem kedves bátyádat, hogy fenyítene őtet, ahogyan kell, nézzen csak egy kicsit a körmére, hogy meg-e tanulja az a leckéit. Írnák én ám neki is, de nem tudom az ő címét. Ezér arra kérlek, add át neki ezt az üzenetet.

Nemsokára mi is fel kell utazzunk a városba, gyűjcsük is már a pénzt rája. Akkor majd ellátogatunk nálatok is. Ha nem dolgoznák minden nap, már indulhatnak is, de még a szüretet be kell fejezzük. Viszünk majd szőlőt, meg egy-két apróságot.

A viszontlátásig is ölel:

Béla bácsi

- a) Magyarázd el, hogy miben különbözik a szöveg írójának a nyelvtani rendszere a tiedtől (ha attól nem különbözik, akkor attól a nyelvváltozattól, amit a tévében legáltalánosabban használnak)! (A nyelvtani eltérésekre, ne a stiláris változatokra figyelj elsősorban!)
- b) Hasonlítsd össze George és Béla bácsi levelét! Azonos típusú furcsa nyelvi jelenségeket találsz a két szövegben? Ha igen, miért igen? Ha nem, miért nem?

Megoldás

A megoldások egyéneként változók lehetnek!

Édes Öregem!

Most értesülök róla, hogy unokabátyád tanítsa az én kis öcsémet a gimnáziumba. Ezt a szerencsét! Jó gyerek az öcsi, csak egy kicsit lusta, ezér arra kérném kedves bátyádat, hogy fenyítene őt, ahogyan kell, nézzen csak egy kicsit a körmére, hogy meg-e tanulja az a leckéit. Írnék én ám neki is, de nem tudom az ő címét. Ezér arra kérek, add át neki ezt az üzenetet.

Nemsokára mi is fel kell utazzunk a városba, gyűjtsük is már a pénzt rája. Akkor majd ellátogatunk hozzátok is. Ha nem dolgoznak minden nap, már indulhatnak is, de még a szüretet is be kell fejezzük. Viszünk majd szőlőt, meg egy-két apróságot.

A viszontlátásig is ölel:

Béla bácsi

a) A köznyelvitől eltérő jelenségek:

- 1) A „suksükölésnek” nevezett jelenség: az ún. „-t végű igék” csoportjába tartozó igék felszólító és kötőmódjának *-juk/-jük* toldaléka (ami a kijelentő módú toldalék is egyben) helyett *-suk/-sük*.
- 2) A „nákolás”-nak nevezett jelenség: jelen idő, feltételes módban az egyes szám első személyben megvan a *-nék* mellé a harmonizáló *-nák* toldalék is.
- 3) *be kell fejezzük* stb.
- 4) egyedi alakok (*őt*, *rája*)

b) Azt a választ várjuk, hogy nem azonos a kétfajta „furcsaság”. Béla bácsi tökéletesen beszél az anyanyelvét. Annak egy, esetlegesen a tanulóktól vagy a köznyelvi normától eltérő változatát beszél. George nem tud tökéletesen magyarul, az ő szövegében nyelvtani hibákat és nem változatokat találunk.

Pontozás, értékelés

A megoldások egyéneként változók lehetnek. Mi minden a köznyelvi normától eltérő alakot aláhúztunk. De nem várjuk el, hogy mindegyiket aláhúzzák a gyerekek. Mindenkit a saját nyelvváltozatához képest értékeljük. Az aláhúzott jelenségekért maximum 3 PONT adható.

- a) A szöveg furcsa jelenségeiből 2 típust elégséges felfedezni és jól elmagyarázni a maximális pont eléréséhez. Jelenségenként 2 pont, összesen tehát 4 PONT maximálisan.
- b) A korrekt indoklást díjazzuk maximálisan 2 ponttal. Ha a diák azt az állítást támasztja alá, hogy különböző a két jelenség, akkor további 1 ponttal jutalmazzuk. (Ez pluszpontnak számítson.) Összesen tehát 2 PONT + 1 PLUSZPONT adható.

A feladatra összesen tehát 9 PONT ÉS 1 PLUSZPONT adható.

3. feladat

A megoldásra szánt idő: kb. 5 perc

||| 3. A magyar *-stul/-stül* toldalékkal kapcsolatban nincs egyetértés a nyelvészek között abban, hogy esetragnak tekinthető-e. Hozz érveket amellet, illetve az ellen, hogy a *-stul/-stül* esetrag!

- a) Érvek, példák amellet, hogy esetrag

||| A magyar *-stul/-stül* toldalékot érdemes az esetragok között számontartani, hiszen:

b) Érvek, példák amellet, hogy nem esetrag

||| A magyar *-stul/-stül* toldalékot nem érdemes az esetragok között számontartani, hiszen:

Megoldás:

A feladatra nem adható egy egyértelmű megoldás. Minden legitim, jól megfogalmazott és nyelvi adatokkal alátámasztott érv számít.

Pontozás, értékelés

Minden jó érvre adjunk 1 pontot, az alátámasztó példákra példánként 0,5 pontot. Minkét állításhoz elvárható 2-2 érv + 2-2 példa az érv alátámasztására. Összesen tehát 6 PONT szerezhető a feladatra (illetve további pluszpontok).

4. feladat

A megoldásra szánt idő: kb. 5 perc

||| **4. Az alábbiakban néhány mondatot találsz. A tanult módszerek segítségével állapítsd meg a mondatok összetevős szerkezetét!**

a) Pista felakasztotta a fogasra a kabátját.

b) Tegnap lassú, nehéz eső hullott.

c) Természetesen mindenképp meg fogom csinálni a feladatot.

d) Érettségi után ők nem jártak iskolába.

Megoldás:

a) [[Pista] [[felakasztotta] [a fogasra] [a kabátját]]].

b) [[Tegnap] [[lassú], [[nehéz] [eső]]] [hullott]].

c) [[Természetesen] [mindenképp] [meg [fogom] csinálni] [a feladatot]].

d) [[Érettségi után] [[ők] [[nem] [jártak iskolába]]]].

Pontozás, értékelés:

Minden jó összetevős szerkezetre adható 2 pont, tehát összesen a feladatra maximálisan 8 PONT adható.

TANÁRI ÚTMUTATÓ A NYELVTAN ALAPFOGALMAI, A SZERKEZETI ELEMZÉS MÓDSZEREI CÍMŰ FEJEZETHEZ KÉSZÜLT III. FELADATLAPHOZ

[Ezt a feladatlapot pedig a fejezet végén lehet elvégezni.]

1. feladat

A megoldásra szánt idő: kb. 15 perc

||| 1. Fogalmazd meg 15 sorban, hogy mit tartottál a legérdekesebbnek, a legizgalmasabbnak, mit a legunalmasabbak és mit a legnehezebbnek A szerkezeti elemzés módszerei című fejezetből!

Megoldás, értékelés, pontozás:

Természetesen minden válasz egyéni lesz. A szöveg nyelvtani és gondolati koherenciáját díjazzuk. A helyesírási, nyelvtani hibákért vonjunk le pontot. Maximálisan adható pontszám: 10 PONT.

2. feladat

A megoldásra szánt idő: kb. 10 perc

||| 2. Vizsgáld meg, hogy annak a szövegnek, amelyet az előző kérdésre válaszoltál, néhány részét hogyan tudnád a jelentés megtartása mellett átalakítani, megváltoztatni (helyettesítés, sorrend megváltoztatása) az egyes nyelvi szinteken. Használd ehhez az alábbi táblázatot!

	EREDETI	HELYETTESÍTÉS	SORREND
SZÖVEG (rövidíthetsz)			
MONDAT			
ÖSSZETEVŐ			
SZÓ			
MORF			
BESZÉDHANG			

Megoldás, értékelés, pontozás:

Itt is minden példa egyéni lesz. Minden jó példára adjunk 1 pontot. Összesen így 12 PONT adható.

3. feladat

A megoldásra szánt idő: kb. 3 perc

||| **3. Fogalmazd meg minél tömörebben (lehetőleg egy mondatban) a fenti táblázatból levonható általánosítást a nyelvi szintekre nézve!**

Lehetséges megoldás

A nyelvi szintek különböznek egymástól abban, hogy elemeik milyen sorrendben állhatnak, illetve hogy kicserélhető-e hasonló funkciójú, de más elemekkel.

Az is elfogadható válasz, ha valaki részletezi a fenti állítást:

A fonémák és morfémák sorrendje a szavakon belül szigorúan kötött, ezzel ellentétben a szavak, az összetevők sorrendje a mondatban nem ennyire kötött, illetve a mondatok sorrendje sem a szövegben; a fonémák nem helyettesíthetők más fonémákkal, de a morfok, a szavak, az összetevők és a mondatok igen más, hasonló funkciójú vagy azonos kategóriájú morfokkal, szavakkal, összetevőkkel, illetve mondatokkal.

Pontozás, értékelés: a rövid, pontos mondatra adjunk 2 PONTOT. Ha nem rövid, nem pontos a megfigyelés, amit leír, vonjunk le.